

ความสำคัญและความเป็นมาของพิธีไหว้ครูโบราณ-ละคร

ไหว้ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525¹ ให้ความหมายว่า เป็นกิริยาทำความเคารพ โดยยกมือขึ้นประนม วิธีการไหว้ด้วยการประนมมือ เป็นวิธีแสดงความเคารพที่เชื่อว่า ชาวเอเชียอาคเนย์ซึ่งหมายรวมถึง ชาวไทย ได้รับอิทธิพลมาจากชมพูทวีป หรือประเทศอินเดีย ในปัจจุบัน และได้มีการพัฒนาให้เหมาะสม งดงามตามวัฒนธรรมของแต่ละชาติ

วิธีการไหว้ของชาวไทย มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ที่สามารถสื่อความหมายแสดงการเคารพในฐานะต่าง ๆ ถ้าเป็นบุคคลที่อยู่ในฐานะสูงกว่าผู้ไหว้ จะนอบน้อมด้วยการค้อมศีรษะลง หรือถ้าเป็นการไหว้ที่แสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นอกจากค้อมศีรษะแล้ว ระดับมือจะยกสูงในระดับคิ้ว เป็นต้น แต่ถ้าเป็นการไหว้ที่มีความสำคัญสูงสุด เช่น พระรัตนตรัย จะต้องประกอบด้วยการกราบ (แบ่มือ) ซึ่งรวมเรียกว่า การกราบไหว้ หรือการกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ ที่ครบองค์ 5 (เข่า 2 ฝ่ามือ 2 หน้าผาก 1)

การไหว้ เป็นการแสดงความเคารพที่เป็นวัฒนธรรม เป็นสื่อสัมพันธ์ให้เกิดมิตรภาพและเป็นอีกหลายสิ่งหลายอย่างที่ส่งผลตามมา เช่น ความสามัคคี ความเมตตารักใคร่ เป็นต้น

ลักษณะของมือที่ประนม ในทางนาฏศิลป์ใช้ในความหมายของดอกบัว หรือหัวใจ ดังนั้น การไหว้จึงมีความหมายการแสดงความเคารพที่มาจากใจ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นสัญลักษณ์ของดอกไม้ (ดอกบัว) ที่ใช้บูชาอีกด้วย

ด้วยเหตุนี้การไหว้จึงมีความสำคัญ เป็นสัญลักษณ์ของการเคารพของชาวไทย และเป็นขนบปฏิบัติในสังคมที่ยืนยาวสืบมา ต่อมาเมื่อระบบสังคมได้ขยายตัวและรับความเชื่อต่าง ๆ

¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, 2525), หน้า 869.

ท่านผู้หญิงแล้ว สนิทวงศ์เสนี ได้เคยอธิบายไว้เมื่อครั้งประดิษฐ์ท่ารำโบราณคดีชุด สุขโขทัย เมื่อปี พ.ศ.2512 (ผู้วิจัย)

เข้ามา บทบาทของการไหว้จึงได้พัฒนา มีกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพิ่มขึ้น เช่น มีสิ่งของต่าง ๆ เป็นต้นว่า ดอกไม้ เครื่องใช้ ฯ เป็นส่วนประกอบของการไหว้ และได้สร้างความสำคัญมากขึ้น จนกระทั่งได้ กลายเป็นรูปแบบพิธีกรรมในที่สุด

พิธีกรรมการไหว้ได้เพิ่มองค์ประกอบต่าง ๆ และกฎระเบียบเพิ่มมากขึ้น เพื่อเป็นการ สร้างความศรัทธา มีการแบ่งแยกชั้นตอน และพิธีกรรมการไหว้ให้เหมาะสมกับพิธีต่าง ๆ โดยเฉพาะนับเป็นรูปแบบพิธีกรรมที่มองเห็นเป็นรูปธรรม และมีจุดประสงค์ที่ชัดเจน

ครูเป็นบุคคลที่รับหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนศิษย์ และได้รับการยกย่องและยอมรับว่าเป็นเสมือน ผู้ให้แสงสว่างแก่ศิษย์ กล่าวคือ เป็นผู้ให้ความรู้ เพื่อให้ศิษย์ได้นำไปใช้นำพาชีวิตให้มีความเจริญรุ่งเรือง สามารถฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ได้อย่างทันคนทันโลก ด้วยเหตุนี้ หน้าที่ของครู จึงเป็นหน้าที่ยิ่งใหญ่ สมกับรากศัพท์ของคำว่า ครู ซึ่งมาจาก ครู (คะรู) ซึ่งแปลว่า นักใหญ่ สูง เมื่อครูมีความสำคัญดังกล่าว ครูจึงได้รับการไหว้จากศิษย์ ด้วยวิธีปฏิบัติบูชา และที่สุดก็เป็นรูปแบบพิธีกรรมไหว้ครู แต่เนื่องจากความเชื่อเรื่องครูที่เป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ได้เข้ามา มีบทบาทในวัฒนธรรมของชาวไทย รูปแบบพิธีการไหว้ครู ทั้งที่เป็นการไหว้ครู มนุษย์ และไหว้ครู เทพเจ้าจึงได้ก่อรูปแบบขึ้น มีการผสมผสานความเชื่อเข้าด้วยกัน และเมื่อรับศาสนาพุทธเข้ามา เป็นศาสนาประจำชาติ รูปแบบพิธีการไหว้ครู จึงเริ่มต้นด้วยการประณามพระรัตนตรัยก่อนการ ไหว้ครูทุกครั้ง ดังปรากฏเป็นรูปแบบพิธีไหว้ครูโขน-ละคร ซึ่งเป็นตัวอย่างให้เห็นการผสมผสาน ความเชื่อได้อย่างชัดเจน

การที่กล่าวถึงความสำคัญของพิธีไหว้ครู มาแต่ต้นนั้น สามารถสรุปได้ว่า พิธีไหว้ครูมี ลำดับขั้นการพัฒนาจากการไหว้ครู ซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติ ต่อมาพัฒนา เป็นพิธีกรรม ซึ่งเป็นการสร้าง รูปแบบ และผนวกความสำคัญของสิ่งที่ต้องการไหว้ อาทิ ตัวครู ซึ่งเปรียบเสมือนเป็น หลักการ ดังนั้นเมื่อรวมองค์ประกอบทั้ง 3 ส่วน พิธีไหว้ครูจึงเกิดขึ้นด้วยเหตุนี้

พิธีไหว้ครูโขน-ละคร เป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญยิ่งของหมู่ชาวนายศิลป์ เพราะเป็นพิธี ที่แสดงถึงความกตัญญูต่อครู อาจารย์ผู้มีพระคุณด้วยการบวงสรวงบูชา เป็นสำนึกในหน้าที่ศิษย์ พึงกระทำต่อครูผู้มีพระคุณ เป็นข้อปฏิบัติที่ได้รับการปลูกฝังให้มีอยู่ในจิตใจของชาวนายศิลป์ทุกคน ดังเห็นได้จากกาหนดให้ประกอบพิธีไหว้ครูในชั้นตอนของการเรียน การแสดงที่สำคัญ และในทุกกรอบปีจะต้องประกอบพิธีไหว้ครูครั้งใหญ่ เต็มตามแบบแผนที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมา

พิธีไหว้ครูโขน-ละคร จะมีมาแต่ครั้งใดไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด แต่เชื่อกันว่าน่าจะ เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับกำเนิดของการแสดงโขน-ละคร แต่รูปแบบของพิธีกรรมที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน มีหลักฐานปรากฏเพียงสำเนาหมายรับสั่งในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เรื่องไหว้ครูละครหลวง เมื่อปีชวด จศก พ.ศ.2397 ซึ่งนายเกษ (พระราม) เป็นผู้ประกอบพิธี² และด้วยเหตุที่การแสดงโขน-ละคร โดยเฉพาะโขนและละครใน เนื้อเรื่องที่แสดงเป็นการแสดงตำนาน หรือเรื่องราวของเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ เช่น พระราม ในเรื่องรามเกียรติ์ที่ใช้แสดงโขน ก็คือ เรื่องราวของพระนารายณ์ที่อวตารมาเป็นพระราม หรือ เรื่องพระอุณรุทก็เป็นการแสดงที่เกี่ยวข้องกับพระนารายณ์ที่อวตารมาเป็นพระกฤษณะ หรือ พระบรมจักรกฤษณ์ การที่มีเนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าดังกล่าว ชาวไทยอาจได้รับการสั่งสอนจากพวกพราหมณ์ ซึ่งมีบทบาทในราชสำนัก และวิถีชีวิตของชาวไทยทั่วไป ให้รู้จักการบูชาเทพเจ้า และได้พัฒนาเป็นรูปแบบพิธีกรรมการไหว้ครูโขน-ละคร

ในบทนี้จะได้กล่าวถึง ความสำคัญและความเป็นมาของพิธีไหว้ครู โขน - ละคร ในหัวข้อสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความสำคัญของพิธีไหว้ครูในเรื่องความเชื่อ ความเชื่อเป็นพลังให้เกิดความศรัทธา และมุ่งมั่นในการกระทำ ความเชื่อในพิธีไหว้ครูโขน-ละคร เกิดจากอิทธิพลความเชื่อ 3 ส่วน คือ จากความเชื่อดั้งเดิม (การนับถือผี) ความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อจากพระพุทธศาสนา

2. ความสำคัญของพิธีไหว้ครูในเรื่องค่านิยม ค่านิยมเป็นข้อกำหนดในการปฏิบัติของสังคม ส่งเสริมให้เกิดเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้น และพัฒนาจนกระทั่งเป็นชนบประเพณีที่จะต้องยึดถือ และปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ดังเช่นค่านิยมในเรื่องความกตัญญูกตเวทิตา ค่านิยมในการรู้จักฐานะ และหน้าที่ ค่านิยมในการสร้างความสามัคคี

3. ความเป็นมาของพิธีไหว้ครู โขน - ละคร (พิธีหลวง) ซึ่งจะกล่าวถึงหลักฐาน การประกอบพิธีไหว้ครู ตั้งแต่ปรากฏหลักฐานครั้งแรก ในปี พ.ศ.2397 ถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นการรวบรวม และจัดลำดับหลักฐาน เรื่องพิธีไหว้ครู โขน - ละคร (พิธีหลวง) ให้มองเห็นภาพการสืบสานที่ชัดเจนและจะได้นำไปสู่เรื่องการรำน้าพาทย์ของผู้ประกอบพิธีในบทต่อไป

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานเรื่องละครอิเหนา, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การพิมพ์, 2516), หน้า 47-50.

3.1 ความสำคัญของพิธีไหว้ครูในเรื่องความเชื่อ

ความเชื่อ เป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความศรัทธา เป็นการบำรุงขวัญและกำลังใจในการประกอบกิจกรรม เป็นจุดรวมให้เกิดพลังร่วมกันและประสบผลสำเร็จในกิจกรรมนั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีไหว้ครูโซน-ละคร ความเชื่อเป็นสิ่งที่มียุทธิตะพละมากที่สุด ถ้าปราศจากความเชื่อแล้ว พิธีกรรมนี้จะดูเสมือนว่า หมดความศักดิ์สิทธิ์ และขาดความมั่นใจ

ในเรื่องของระบบความเชื่อนี้ มีความเกี่ยวข้องกับปรัชญาพื้นฐานของชีวิตคนไทย เพราะเป็นการอธิบายถึงโลกมนุษย์และจักรวาล เป็นการบำรุงขวัญ และกำลังใจในการดำรงอยู่ของสังคมไทย เป็นการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่กลุ่มในสมัยที่วิทยาศาสตร์ยังไม่เจริญ

สังคมไทยเราแต่โบราณมานั้น มีระบบความเชื่อในเรื่องผี วิญญาณ เช่นเดียวกับชนชาติอื่น ๆ ในกลุ่มภาคนี้ มีการกลัวผี นับถือผีที่สำคัญ ๆ ซึ่งก็มักขนานนามให้เป็นเจ้าพ่อบ้าง เจ้าปู่บ้าง แล้วแต่ความสำคัญของผี นอกจากนั้นก็นับถือเทวดา ซึ่งก็มีชั้นต่าง ๆ มากมาย นับตั้งแต่เจ้าที่เจ้าทาง รุกขเทวดา ผู้รักษาป่า เจ้าแม่โพสพอันเป็นเทวดาผู้หญิงซึ่งมีอำนาจบันดาลให้พืชพันธุ์ธัญญาหารงอกงาม ตลอดจนพระแม่ธรณี เทวดาผู้รักษาแผ่นดินและอื่น ๆ มากมาย³

นอกจากการนับถือผี วิญญาณต่าง ๆ ซึ่งเป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมของไทยแล้ว เมื่อศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนาแพร่หลายเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คนไทยเราก็รับเอาทั้งสองศาสนาเข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตของตน และที่สุดเมื่อยอมรับพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ก็ยังไม่ละทิ้งธรรมเนียมประเพณีหลายประการของศาสนาพราหมณ์ อาทิ เช่น การบูชาเทพเจ้า ประเพณีต่าง ๆ ความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าเป็นผู้กำเนิดศาสตร์ต่าง ๆ และที่สำคัญคืออนาถศาสตร์ ศาสตร์แห่งการพ้อนรำที่ก่อให้เกิด ประเพณีการไหว้ครูโซน-ละคร

เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจ ในเรื่องระบบความเชื่อ ซึ่งมีอิทธิพลต่อความสำคัญของพิธีไหว้ครูโซน - ละคร ให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น จึงขอกล่าวถึงอิทธิพล ความเชื่อ เป็นประเด็น ดังนี้

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ วิเชียร รักการ, วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2529), หน้า 40.

3.1.1 อิทธิพลความเชื่อจากความเชื่อดั้งเดิม (การนับถือผี)

ความเชื่อดั้งเดิม หรือการนับถือผี เป็นลักษณะวัฒนธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ในสมัยที่วิทยาศาสตร์ยังไม่เจริญ มนุษย์ต้องการสิ่งยึดเหนี่ยว เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจ ประกอบกับสัญชาตญาณแห่งการกลัวภัย โดยเฉพาะภัยที่มองไม่เห็น เป็นภัยที่เกิดขึ้นจากสภาวะของธรรมชาติ เช่น ฟ้าผ่า น้ำท่วม อากาศแห้งแล้ง ภัยเหล่านี้ส่งผลให้เกิดความทุกข์ยาก เป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่ต้องการได้พบ เป็นอำนาจที่เร้นลับ ไม่สามารถอธิบายได้ มนุษย์จึงสมมุติพลังอำนาจเหล่านั้นว่าน่าจะเกิดมาจาก “ผี” และนับถือผีเหล่านั้นว่ามีความสำคัญ สามารถดลบันดาลความสุข ความปลอดภัยจึงเกิดเป็นลัทธิบูชาผีขึ้น นอกจากนั้นมนุษย์ยังมีความเชื่ออีกว่า เมื่อมนุษย์สิ้นชีวิตแล้วจะเปลี่ยนสภาพไปอยู่อีกภพหนึ่ง ที่เรียกว่า ผี หรือ วิญญาณ ตราบใดที่ยังไม่ไปเกิดในภพใหม่ ตามผลแห่งกรรมที่ตนได้กระทำไว้ ขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ผี หรือ วิญญาณจะล่องลอยอยู่ทั่วไป สามารถบันดาลความเจ็บไข้ให้กับผู้ที่เคราะห์ร้าย ถึงกับมีสำนวนว่า “ผีซ้ำด้ำพลอย” และจะต้องมีการขอโทษผี หรือการขับไล่ ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้ที่มีญาณพิเศษ ที่เรียกว่า “หมอผี” เป็นผู้ประกอบพิธีดังกล่าว

นอกจากนี้ในวงการนาฏศิลป์ไทย มีความเชื่อว่า ครู อาจารย์ทางนาฏศิลป์ที่ล่วงลับไปแล้ว ก็อยู่ในเกณฑ์ความเชื่อนี้ คือ บางท่านยังมีสภาพเป็น ผี หรือวิญญาณ ล่องลอยอยู่ทั่วไป ด้วยความกตัญญูของศิษย์มีความคิดว่า ผี หรือวิญญาณของครู มีความลำบากอดอยาก ดังนั้นในพิธีไหว้ครู จึงได้เชิญท่านมาร่วมในพิธี เพื่อรับการพลีกรรมมอบเครื่องสังเวद्यต่าง ๆ ที่ศิษยานุศิษย์ร่วมกันจัดบูชาให้ท่านอีกด้วย

สิ่งที่แสดงให้เห็นชัดเจนในเรื่องอิทธิพลความเชื่อจากความเชื่อดั้งเดิม (การนับถือผี) ในพิธีไหว้ครูโบราณ-ละคร คือ การจัดเครื่องสังเวद्य ที่เป็นอาหารดิบ เช่น หัวหมูดิบ เป็ดไก่ดิบ เหล่า ๆ เพื่อเป็นเครื่องเช่นสังเวद्यในขณะประกอบพิธี การจัดแบ่งอาหารใส่กระทงไปวางไว้ที่มุมโรงพิธีทั้ง 4 ด้าน เพื่อเป็นเครื่องเช่นให้กับภูตผีและบริวารที่ไม่สามารถเข้าไปร่วมในมณฑลพิธีได้

3.1.2 อิทธิพลความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์

ศาสนาพราหมณ์ที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทยหลายประการเป็นพัฒนาการอีกชั้นหนึ่งจากเดิมการนับถือผี เป็นการยกย่องผีให้อยู่ในฐานะที่สูงขึ้น คือ เป็นเทพเจ้า อันที่จริงคำว่า “พราหมณ์” หมายถึง นักบวชในศาสนาฮินดู แต่ชาวไทยมีความคุ้นเคยกับพราหมณ์ มาเป็นเวลายาวนาน พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม และเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวไทย ความใกล้ชิดดังกล่าวจึงได้ยกย่องเรียกขาน พราหมณ์ ประดุจศาสนาหนึ่ง

พราหมณ์ นอกจากเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมแล้วยังเป็นครูผู้ถ่ายทอดความรู้
ในศาสตร์แขนงต่าง ๆ อีกด้วย โดยเฉพาะบทบาทของพราหมณ์ในพระราชสำนัก เป็นผู้ประกอบ
พิธีในพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ อาทิ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธี
อภิเษก และพระราชพิธีเนื่องในการสมโภช บวงสรวงต่าง ๆ

หลักธรรมของศาสนาพราหมณ์ ที่สำคัญข้อหนึ่ง ที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อ
คือ สรรพสิ่งต่าง ๆ มีกำเนิดมาจากเทพเจ้า เทพเจ้าเป็นผู้กำหนดผลแห่งกรรม

“พระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นผู้กำหนดผลแห่งกรรม กรรมเองย่อมไม่มีผลอะไร
การสละผลแห่งกรรมนี้ย่อมก่อให้เกิดมีลัทธิภักดีขึ้น คือ ความจงรักภักดีซึ่งทำให้ได้รับพระกรุณา
จากพระผู้เป็นเจ้า”⁴

ลัทธิภักดี ก็คือ การที่มีความเชื่อต่อเทพเจ้า ปฏิบัติการต่าง ๆ เพื่อให้
เทพเจ้าพึงพอใจ เช่น การสวดอ้อนวอน การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ เมื่อเทพเจ้าพอใจในความ
เพียรที่มนุษย์ปฏิบัติต่อพระองค์ ก็จะประทานความสุขความสำเร็จให้

ความเชื่อในข้อนี้ เห็นได้จากการบวงสรวงด้วยเครื่องสังเวย กระจยาบวช
ต่าง ๆ ในพิธีไหว้ครุ โขนละคร การอัญเชิญเทพเจ้าผู้ให้กำเนิดสรรพสิ่งในนาฏยศิลป์ให้มาร่วมใน
มณฑลพิธี เพื่อให้พิธีนั้นบังเกิดความศักดิ์สิทธิ์ เช่น เชิญพระอิศวรผู้ให้กำเนิดการพินารา
เชิญพระพรหมผู้สรรค์สร้างและดลบันดาลความเป็นไปของวิถีชีวิต เชิญพระนารายณ์ผู้กำราบ
ความชั่วร้ายทั้งปวง เชิญพระพิฆเนศ เทพแห่งศิลปะและผู้จัดอุปสรรค แม้แต่พระวิศณุกรรม
นายช่างพระอินทร์ผู้สรรค์สร้างอุปกรณ์ในการเล่นทั้งปวง เป็นต้น

สรุปได้ว่าอิทธิพลความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์ ที่มีความสำคัญต่อพิธี
ไหว้ครุ โขน-ละคร คือ ความเชื่อ เรื่องเทพเจ้าเป็นผู้ให้กำเนิดสรรพสิ่งต่าง ๆ และความเชื่อในเรื่อง
การบวงสรวงบูชาเทพเจ้าด้วยเครื่องสังเวย กระจยาบวชต่าง ๆ เพื่อให้เทพเจ้าพึงพอใจและ
ประทานความสุขความสำเร็จให้

⁴ ม.จ.สุภัทรวดี ดิศกุล, ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม เรียบเรียงจากบทความของ
นายกมลเสวกร ภัตตาคารย์, พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิฆเนศ, 2516), หน้า 41.

3.1.3 อิทธิพลความเชื่อจากพุทธศาสนา

พุทธศาสนา เป็นศาสนาประจำชาติไทยมายาวนาน โดยเฉพาะลัทธิ นินยานหรือเถรวาทนี้เป็นที่ยอมรับนับถือกันเป็นอย่างมากในสมัยสุโขทัย การที่ชาวไทยเลือก นับถือพระพุทธศาสนาลัทธินินยานเป็นศาสนาประจำชาติก็เพราะเห็นกันว่า คำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้าสอดคล้องต้องกันเป็นอย่างดีกับความต้องการทางจิตใจของตน⁵

พระพุทธเจ้า พระบรมศาสดาของพระพุทธศาสนา ถึงแม้พระองค์จะมี กำเนิดเป็นชนชาติอริยกะ ในชมพูทวีป หรือดินแดนในอินเดียปัจจุบัน แต่ชาวไทยก็มีความเคารพ ผูกพันประดุจชนในชาติเดียวกัน

พระพุทธเจ้าทรงเป็น บรมครู ทรงตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง สิ่งที่พระองค์ ตรัสรู้ นั้น เป็นสิ่งที่แท้จริงถูกต้องทั้งหมด เช่น “ เรื่องที่เกี่ยวกับกาลเวลาก็รู้ทั้งหมด ทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบัน รู้เหตุรู้ผลทั้งสายเกิด สายดับ และรู้ตลอดถึงส่วนที่พ้นจากกาลเวลา หรือจะ ยกโลกขึ้นเป็นที่ตั้ง ก็เป็นผู้รู้โลก ตลอดจนถึงรู้ส่วนที่พ้นโลกเหนือโลก ”⁶

พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระศาสดาเอกในโลก มีบุคคลซึ่งได้รับแสงสว่างจาก พระองค์ กล่าวสรรเสริญว่า เหมือนทรงชูประทีปในที่มืด เพื่อผู้มีจักจุจกได้มองเห็นรูปทั้งหลาย ข้อนี้นับว่าพระองค์เป็นผู้ตรัสรู้ เพราะได้ทรงแสดงธรรมให้ผู้อื่นรู้แจ้งเห็นจริง⁷

การที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้และทรงชี้ทางอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ มนุษย์ เป็นทางอันนำไปสู่ความสุขอย่างยิ่ง เป็นความสุขที่อยู่เหนือโลกีย์สุขทั้งปวง ความสุขนั้น ก็คือ พระนิพพาน ซึ่งเป็นการปล่อยวางไม่ยึดติดในสิ่งใด สามารถดำรงตนอยู่ในกระแสความ เปลี่ยนไปของโลกรด้วยความสงบ สุข ซึ่งเป็นพระศาสดาองค์เดียวที่ทรงสอนแนวทางนี้ ที่ เรียกว่า พระพุทธศาสนา

⁵ ศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี, ศิลปสมัยสุโขทัย, แปลโดย เขียน ยิ้มศิริ (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร 2505), หน้า 7.

⁶ สมเด็จพระญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช, ใน “พระพุทธเจ้า : มนุษย์ผู้รู้จบโลก”, โลกและชีวิตในพุทธธรรม, พิมพ์น้อมเกล้าถวายในวันคล้ายวันประสูติ 3 ตุลาคม 2532 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2532), หน้า 3.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

พระพุทธเจ้าทรงมีพระคุณอันยิ่งใหญ่ต่อมวลมนุษยชาติ และด้วยเหตุที่ตลอดพระชนม์ชีพภายหลังการตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณแล้วทรงโปรดที่จะจาริกสั่งสอนบุคคลทั่วไป จึงได้รับการยกย่องว่า “บรมครู” เป็นครูที่ยิ่งใหญ่กว่าครูอื่นใด และนอกเหนือจากที่พระองค์เองทำหน้าที่เป็นบรมครูแล้ว พระพุทธเจ้าทรงเห็นความสำคัญและหน้าที่ของครู ดังปรากฏหลักฐานในพระธรรมที่ทรงแสดงไว้ในที่ต่าง ๆ อาทิ สังคาลสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่ทรงแสดงโปรดสังคาลมานพ ในเรื่องการปฏิบัติบูชาต่อบุคคลต่าง ๆ ปรากฏอยู่ใน พระสุตตันตปิฎก ปาฏิกวรรค

สังคาลสูตร มีเนื้อหาสาระสำคัญที่เกี่ยวกับการปฏิบัติบูชา และการสงเคราะห์บุคคลไว้ 6 ฐานะ

1. ปุรัตถิมทิส คือ ทิศเบื้องหน้า อันได้แก่ บิดา มารดา
2. ทักขินทิส คือ ทิศเบื้องขวา อันได้แก่ ครู อาจารย์
3. บัจฉิมทิส คือ ทิศเบื้องหลัง อันได้แก่ บุตร ภรรยา
4. อุตตรทิส คือ ทิศเบื้องซ้าย อันได้แก่ มิตร
5. เหนฎฐิมทิส คือ ทิศเบื้องต่ำ อันได้แก่ ปาว
6. อุปริมทิส คือ ทิศเบื้องบน อันได้แก่ สมณพราหมณ์

ครู อาจารย์ เป็นบุคคลในทิศเบื้องขวา ได้กล่าวถึงการปฏิบัติไว้ว่า

ดูก่อน คฤหบดีบุตร อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา ศิษย์จึงบำรุงด้วยสถาน 5

อย่าง คือ

- ด้วยการลุกขึ้นยืน (ให้ความเคารพนับถือ) อย่างหนึ่ง
 - ด้วยเข้าไปคอยรับใช้ (ช่วยเหลือกิจการงานของครู) อย่างหนึ่ง
 - ด้วยการเชื่อฟัง (เชื่อฟังคำสั่งสอนของท่าน) อย่างหนึ่ง
 - ด้วยการบำเรอ (ปรนนิบัติท่านในเวลาเจ็บป่วย) อย่างหนึ่ง
 - ด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพฟัง (ตั้งใจเรียนอย่างจริงจัง) อย่างหนึ่ง
- ดูก่อน คฤหบดีบุตร อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา ศิษย์บำรุงด้วยสถาน 5

อย่างนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยสถาน 5 อย่าง คือ

- แนะนำดี (ได้แก่ สอนวิชาการที่ดีมีประโยชน์) อย่างหนึ่ง
- ให้เรียนดี (สอนให้เข้าใจได้โดยง่าย) อย่างหนึ่ง
- บอกลดโทษด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด (สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ไม่ปิดบังซ่อนเร้นในวิชาความรู้นั้น ๆ) อย่างหนึ่ง
- ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อนฝูง (ยกย่องสรรเสริญศิษย์ที่ดีแก่สังคม) อย่างหนึ่ง

- ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย (ช่วยเหลือป้องกันเพื่อให้ศิษย์ได้รับแต่ความสะดวกระบาย) อย่างหนึ่ง^๖

หลักธรรมข้อปฏิบัติใน สิงคาลสูตร ส่วนที่เป็นข้อปฏิบัติที่ศิษย์พึงกระทำต่อครูของตนนั้น เห็นได้ชัดเจนว่า เป็นการสอนให้ศิษย์มีความกตัญญูต่อครู

หลักธรรมเรื่องความกตัญญู มีอิทธิพลต่อประเพณีการไหว้ครูइन-ละคร เป็นอย่างยิ่ง นาฏยศิลปินทุกคนได้รับการสั่งสอน ให้ยึดมั่นในหลักธรรมข้อนี้ ประจำอยู่ในจิตใจของทุก ๆ คน คำว่า “ครู” เป็นเสมือน ภาระที่เคารพของศิษย์-นาฏยศิลปิน และแสดงออกมาเป็นรูปแบบขั้นตอนพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งในขั้นตอนการถ่ายทอด หรือการแสดงก็ตาม พิธีไหว้ครู เป็นพิธีกรรมที่จะต้องจัดขึ้นทุกครั้ง

สรุปได้ว่า อิทธิพลความเชื่อจากพุทธศาสนา ที่มีความสำคัญต่อพิธีไหว้ครู इन-ละคร คือ เรื่อง ความสำคัญของครู และเรื่องความกตัญญูของศิษย์

จากการที่กล่าวถึงอิทธิพลความเชื่อต่าง ๆ จากความเชื่อดั้งเดิม (การนับถือผี) ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์และความเชื่อจากพุทธศาสนา ที่ก่อให้เกิดรูปแบบพิธีไหว้ครูइन-ละคร จะเห็นได้ว่า ชาวไทยเป็นผู้ที่มีความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาเป็นอย่างดี และได้ผนวกความเชื่อทั้งหมด ออกมาในรูปแบบพิธีกรรมที่มีความประสานกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียว โดยมีได้ละทิ้งความเชื่อในส่วนหนึ่งส่วนใดออกไป รูปแบบพิธีกรรมในการประกอบพิธีไหว้ครูइन-ละครที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน จึงเป็นสิ่งที่มีความหมายและวิธีปฏิบัติ สืบทอดกันมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 143 ปี (หลักฐานการประกอบพิธีที่เก่าแก่ที่สุด คือ พิธีไหว้ครูละครหลวง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ.2397) อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าความเชื่อในความเชื่อดั้งเดิม (การนับถือผี) และศาสนาพราหมณ์ จะมีลักษณะบางอย่างที่ตรงกันข้ามกับพุทธศาสนา

^๖ สุรัชย์ เครือประดับ “ไหว้ครูดนตรีไทย,” ใน หนังสือที่ระลึกร้อยปีหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง), (กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย, 2524), หน้า 7-10.

ความเชื่อดั้งเดิม (การนับถือผี) และศาสนาพราหมณ์ เน้นที่การอ่อนน้อมสอนให้ภักดีกับพระผู้เป็นเจ้า เน้นการปฏิบัติให้มี หรือเทพเจ้าพึงพอใจและประทานความสุข ความสำเร็จแตกต่างจากพุทธศาสนาที่สอน ให้พึ่งตนเอง ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดจากผลปฏิบัติของตนเองเท่านั้น ไม่มีผู้ใดช่วยเหลือได้ ความสุข ความทุกข์ มีผลมาจาก “กรรม” คือ การกระทำของตนเอง มนุษย์จึงควรกระทำกรรมดี เพื่อรับผลแห่งความสุขทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า

แต่โบราณอาจารย์สามารถนำมาผสมผสานกันได้ โดยมีได้ละทิ้งหลักปฏิบัติในพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติ และเป็นความเชื่อสูงสุดของชาวไทย แต่ยิ่งทำให้มองเห็นว่าพุทธศาสนาอยู่เหนือความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อดั้งเดิม (การนับถือผี) อีกด้วย ดังเห็นได้จากขั้นตอนในการบูชาเทพเจ้า จะเริ่มด้วยการกล่าวบูชาพระรัตนตรัยก่อนทุกครั้ง และการประกอบพิธีไหว้ครูโซน-ละคร ที่จัดเต็มรูปแบบพิธีแต่โบราณในวันสุคติ (ปลายวันพุธ ก่อนวันประกอบพิธีในวันพฤหัสบดี) จะนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธีสวดมนต์เย็น เพื่อเป็นสิริมงคล เป็นการเริ่มต้นภาคพิธีสงฆ์ ในพิธีไหว้ครูโซน-ละคร ที่ปฏิบัติสืบกันมา แม้ในปัจจุบันถึงแม้ว่าจะนิยมประกอบพิธีทั้งสิ้นในวันเดียวก็ตาม ในตอนเช้าของวันพฤหัสบดีที่ประกอบพิธี ก็ยังคงมีพิธีสงฆ์ เพียงแต่ตัดทอนให้เหมาะสมกับระยะเวลา และที่สามารถเห็นความสำคัญในการเป็นพุทธศาสนิกชน อีกประการหนึ่ง ในขณะที่ประกอบพิธีถึงแม้ว่า เป็นการบูชาเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ แต่จะเริ่มต้นด้วยการประณามพระรัตนตรัยก่อนทุกครั้ง

3.2 ความสำคัญของพิธีไหว้ครูในเรื่องค่านิยม

ค่านิยม มีผลต่อการปฏิบัติของสมาชิกในสังคมว่าจะเป็นไปในแนวทางใด สมาชิกของสังคมปฏิบัติตามเพราะได้ยึดถือว่าเป็นมาตรฐานเดียวกัน ค่านิยมทางสังคมจึงถือว่าเป็นวัฒนธรรมที่กำหนดพฤติกรรมของสมาชิกสังคมนั้น ๆ โดยตรง ดังคำกล่าวที่ว่า พฤติกรรมของคนไทยนั้นเป็นผลมาจากค่านิยมของสังคมไทย⁹

คำอธิบายของคำว่า ค่านิยม ได้มีผู้ค้นคว้าและสรุปความหมายไว้ว่า
 สาโรช บัวศรี ได้สรุปความหมายของ ค่านิยม ว่า “หมายถึงสภาพหรือการกระทำบางประการที่เราเชื่อหรือนิยามว่า ความยึดหรือยึดมั่น หรือเราควรกระทำหรือปฏิบัติเพื่อจะได้บรรลุถึงความมุ่งหมายของสังคม หรือตัวเราเอง”¹⁰

⁹ วิเชียร รักการ, วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย, หน้า 41.

¹⁰ สาโรช บัวศรี, “จริยศึกษา,” ในเสียง ม.ศ.ว. ปีที่ 1 ฉบับที่ 4 (กรุงเทพมหานคร : 2525) , หน้า 8.

สนธิ สัมครการ ให้ความหมายของค่านิยมไว้ว่า “หมายถึง แนวคิด แนวทางปฏิบัติต่าง ๆ ที่คนในแต่ละวัฒนธรรมมีความนิยมชมชอบเลือก หรือยึดถือเอามาเป็น เครื่องกำหนดพฤติกรรมต่าง ๆ ของตน”¹¹

จากความหมายของค่านิยมนั้นจะเห็นได้ว่าค่านิยม เป็นระบบความเชื่อของสังคมที่ก่อให้เกิดปทัสถาน ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติของสมาชิกของสังคมหรือกล่าวโดยสรุปก็คือ ค่านิยมนั้น เป็นวัฒนธรรมที่กำหนดพฤติกรรมของสมาชิกของสังคมโดยส่วนรวมนั่นเอง

ด้วยเหตุที่ ค่านิยม เป็นสิ่งสำคัญที่มีบทบาทในการกำหนดพฤติกรรมและความนึกคิด ของคนในสังคมนั้น ๆ ไชน-ละคร เป็นนาฏยศิลป์ประเภทหนึ่งที่มีผู้ร่วมอยู่ด้วยเป็นอันมาก หรือ กล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มคนในสังคม ๆ หนึ่ง ความนึกคิดและพฤติกรรมของคนในกลุ่มนี้ จะมีลักษณะ พิเศษแตกต่างจากกลุ่มชนในอาชีพอื่น ๆ ถ้าจะมองโดยสายตาของคนทั่วไปดูเสมือนเป็นคนที่ เรียบง่าย ทำอะไรตามใจตัว แต่เมื่อพิจารณาให้ลึกซึ้งจะพบว่า นาฏยศิลป์จะมี ค่านิยมในตนเอง เป็นกฎระเบียบที่ทุกคนยอมรับและปฏิบัติตามมาเป็นเวลายาวนาน และได้รับการสั่งสอนให้ ยึดถือปฏิบัติสืบกันมา เป็นวัฒนธรรมงดงาม ซึ่งมีอาจพบได้ในสายวิชาชีพอื่น ๆ มากนัก ค่านิยม ที่เห็นเด่นชัดนี้ก็คือ ค่านิยมในการปลูกฝังจริยธรรม ในด้านต่าง ๆ

3.2.1 ค่านิยมในเรื่องความกตัญญูตเวทิตา

การแสดงความกตัญญูตเวทิตาต่อผู้มีพระคุณ เป็นจริยธรรมข้อหนึ่งที่ได้รับ การปลูกฝัง จนเป็นค่านิยมที่นาฏยศิลป์ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในนาฏยศิลป์ ได้ยึดถือปฏิบัติ สืบมา จะหลักเลียงหรือละเว้นมิได้เป็นอันขาด นาฏยศิลป์ผู้ใดขาดจริยธรรมข้อนี้ ก็มีอาจเข้าร่วม ในสังคมนีได้

ค่านิยมในเรื่องความกตัญญูตเวทิตาก่อให้เกิดพิธีไหว้ครู และได้รับการ ปลูกฝังให้เห็นถึงความสำคัญของพิธีไหว้ครู ดังจะเห็น ได้ว่า ในขั้นตอนของการเรียน การสอน การถ่ายทอดท่ารำสำคัญ และในการแสดง จะต้องประกอบพิธีไหว้ครูทุกครั้ง อาทิ

¹¹ สนธิ สัมครการ, “ความขัดแย้ง ปัญหาอนาคตของสังคมไทย,” ใน รายงานการวิจัย (กรุงเทพมหานคร : สถาบันคิดพัฒนบริหารศาสตร์ (โรเนียว), 2520), หน้า 33.

การคำนับครู ซึ่งเป็นขั้นแรกของการไหว้ครู เมื่อเริ่มเรียนนาฏยศิลป์เป็นขั้นการมอบตัวเพื่อรับการฝึกหัด วิธีปฏิบัติ ได้แก่ ศิษย์นำดอกไม้ ธูปเทียน เครื่องคารวะนำไปมอบให้ครูด้วยตนเอง ครูรับเครื่องคารวะนั้นแล้ว จะกล่าวนำบูชาพระรัตนตรัยบูชาครูที่เป็นเทพเจ้าผู้ให้กำเนิดนาฏยศิลป์ และครูอาจารย์ที่ล่วงลับไปแล้ว จากนั้นจึงลงมือฝึกหัดเป็นปฐมฤกษ์ ขั้นตอนนี้เห็นได้ว่าเป็นการทอนให้รู้ถึงพระคุณครู ก่อให้เกิดความกตัญญูตเวทิตา เป็นจริยธรรมข้อแรก ที่พึงมีในหมู่นาฏยศิลป์เป็นการปลูกฝังให้สำนึกใน “บุญคุณ”

คำว่า “บุญคุณ” ในหมู่นาฏยศิลป์มีความสำคัญอย่างยิ่ง และเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง มิใช่จำกัดแค่เพียง “บุคคล” เท่านั้น แต่รวมไปถึง “สิ่งของ” ที่เป็นประโยชน์ในวิชาชีพ ซึ่งได้แก่ เครื่องใช้ อาวุธ อุปกรณ์ในการแสดงทุก ๆ อย่าง นาฏยศิลป์นับถือว่ามีบุญคุณแก่ตนทั้งสิ้น และจัดไว้เป็น “ครู” ที่จะต้องไหว้ ดังปรากฏรูปแบบการนำอุปกรณ์ในการแสดงมาจัดไว้ในมณฑลพิธีไหว้ครู โขน-ละคร เป็นต้น

3.2.2 ค่านิยมในเรื่องการสำนึกในหน้าที่และรู้จักฐานะของตน

ลักษณะงานทางนาฏยศิลป์ เป็นงานที่ไม่อาจสำเร็จได้ด้วยบุคคลเพียงบุคคลเดียว เป็นงานที่จะต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมใจ อย่างน้อยจะต้องขึ้นอยู่กับบุคคล 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มนาฏยศิลป์ และกลุ่มดุริยางค์ศิลป์ กลุ่มนาฏยศิลป์มีหน้าที่ในการแสดง ซึ่งจะต้องอาศัยการบรรเลงเพลงของกลุ่มดุริยางค์ศิลป์ ที่จะสอดประสานทำนองเพลงให้เข้ากับท่ารำ จึงจะปรากฏเป็นการแสดงที่งดงามขึ้นได้ ทุกฝ่ายทุกท่านมีหน้าที่ความรับผิดชอบในงานของตน และรู้ว่าตนอยู่ในฐานะหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบอย่างไร

ค่านิยมเรื่องการสำนึกในหน้าที่และรู้จักฐานะของตน เป็นสิ่งที่นาฏยศิลป์ได้รับการปลูกฝังกันมาตั้งแต่เริ่มเข้าเรียน เป็นต้นมา ดังเห็นได้จาก ในขั้นตอนแรกของการคำนับครู นอกจากค่านิยมซึ่งเป็นจริยธรรม เรื่อง ความกตัญญูตเวทิตา แล้วสามารถเห็นจริยธรรมที่แฝงไว้อีกประการหนึ่ง คือ การสำนึกในหน้าที่และรู้จักฐานะของตน หน้าที่ที่ต่างฝ่ายจะต้องปฏิบัติเป็นกฎเกณฑ์สำคัญที่ช่วยให้อยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความสงบสุข และมีผลให้กิจการงานนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี กล่าวคือ ในขั้นตอนการคำนับครูแสดงให้เห็นความสำคัญและหน้าที่ของครู ครูรู้ฐานะของตนว่าต่อไปตนจะเป็นผู้สอนศิษย์ผู้นี้ ในขณะที่เดียวกัน ศิษย์ก็จะรู้ฐานะของตนว่า จะต้องอ่อนน้อมถ่อมตน อดทนต่อความยากลำบากในการศึกษานาฏยศิลป์ และมีความกตัญญูตเวทิตาต่อครูของตน ในการปฏิบัติงานนาฏยศิลป์ก็เช่นกัน ทุกคนทุกสิ่งมีความสำคัญเท่าเทียมกันหมด ดังที่ได้กล่าวมาแล้วแต่ต้นว่า งานนาฏยศิลป์ไม่อาจประสบผลสำเร็จได้ด้วยบุคคลเพียงคนเดียว

ค่านิยมในข้อนี้เป็นการสร้างความสำคัญให้เกิดขึ้นในบุคคลต่าง ๆ และการยอมรับนับถือซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะในเรื่อง ความเป็นครู เป็นศิษย์ และก่อให้เกิดรูปแบบและความสำคัญของการให้ครู

3.2.3 ค่านิยมในเรื่องการสร้างควมสามัคคี

การปลูกฝังให้เกิดความสามัคคี ถือเป็นขนบปฏิบัติในหมู่นาฏยศิลป์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะลักษณะของงาน เป็นงานที่จะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจกัน และเป็นงานที่ประกอบด้วย ศิลปะหลาย ๆ แขนง กล่าวได้ว่างานแต่ละงานเป็นที่รวมของบุคคลหลายฝ่าย การที่เป็นที่รวมของบุคคลจำนวนมาก ความสามัคคีจึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด

ประการหนึ่ง ระยะเวลาแห่งการเรียนการสอนวิชานาฏยศิลป์ จำเป็นต้องอาศัยการฝึกทักษะเป็นเวลายาวนาน จึงทำให้ศิษย์กับครู มีความใกล้ชิดกันมากกว่า การเรียนการสอนวิชาอื่น ๆ ศิษย์จึงผูกพันกับครูมากถึงกับมีการเรียกขานครูของตนว่า พ่อ แม่ ในขณะที่เดียวกันครูก็จะเรียกขาน ศิษย์ว่า ลูก ซึ่งมีอาจพบได้ในสังคมอื่น ๆ มากนัก และในหมู่ศิษย์ด้วยกัน ก็มักจะได้รับการปลูกฝังให้รักใคร่กันประดุจญาติ นิยมที่จะเรียกขานตามระบบอาวุโสว่า พี่น้อง

ในการประกอบพิธีไหว้ครูก็เช่นกัน เป็นผลมาจากการปลูกฝังค่านิยมในเรื่องความสามัคคี เพราะเหตุว่า การประกอบพิธีไหว้ครู เป็นพิธีการที่จะต้องใช้ทั้งกำลังทรัพย์ กำลังคน ประกอบกันหลายฝ่าย พิธีไหว้ครูนอกจากเป็นการแสดงความกตัญญูต่อครูด้วยการบวงสรวงบูชาพร้อมกันแล้ว ยังเป็นโอกาสให้ได้มีกิจกรรมที่เป็นการสร้างความสามัคคีอีกด้วย กล่าวคือ ได้ร่วมแรงร่วมใจกันประกอบกรงานต่าง ๆ อาทิ การจัดเตรียมเครื่องสังเวศ กระจาบวช จัดเตรียมสถานที่และอุปกรณ์ต่าง ๆ ทั้งหมดมีโอกาสให้ศิษย์รุ่นต่าง ๆ ได้เข้ามาคารวะครูของตน ได้ทบทวนความรู้ร่วมกัน ดังเห็นได้จากการรำถวายมือ ต่อหน้าครูอาจารย์ที่ยังมีชีวิตอยู่ ตลอดจนครูอาจารย์ที่ล่วงลับไปแล้ว แม้แต่ครูที่เป็นเทพเจ้าตามคติในศาสนาพราหมณ์ เป็นต้น

ค่านิยมในการปลูกฝังจริยธรรมในเรื่องการสร้างควมสามัคคีเป็นสิ่งสำคัญ เป็นพลังที่ทำให้ประสบผลสำเร็จ จึงเป็นค่านิยมที่ได้รับการปลูกฝังที่ยังคงแนบแน่นอยู่ในจิตใจของนาฏยศิลป์ไทย-ละคร ทุกคน

3.2.4 ค่านิยมในเรื่องการให้อภัยซึ่งกันและกัน

การแสดงนาฏยศิลป์โขน-ละคร แต่ละครั้ง บทบาทในการแสดงของแต่ละคน นอกจากจะมีความเกี่ยวพันในขณะที่แสดงแล้ว บางครั้งมีการล่วงเกินกันทางกาย ทางวาจาบ้าง เพื่อให้ดูสมบทบาท ในการแสดงบางครั้งอาจได้รับบทบาทให้อยู่ในฐานะที่สูงกว่าครูของตน เช่น เป็นเจ้านาย หรือกษัตริย์ ในขณะที่เดียวกันครูของตนได้รับบทบาท เป็น เสนา กำนัน ตลกหรือคนรับใช้ ครูจะต้องไหว้ศิษย์ ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้วจะไม่ถือโกรธเพราะเป็นเพียงบทบาทในการแสดง แต่เนื่องด้วย นาฏยศิลป์ได้รับการอบรมสั่งสอนจริยธรรม ในข้อที่ว่า การล่วงเกินบุคคลที่อยู่ในฐานะสูงกว่า จะโดยความตั้งใจหรือมิได้ตั้งใจก็ตาม เป็น บาป อาจนำมาซึ่งความอับมงคล ด้วยเหตุนี้ เมื่อสิ้นสุดการแสดงแต่ละครั้ง จึงมีประเพณีการขอสมาโทษซึ่งกันและกันตามฐานะ เช่น ศิษย์เข้าไปกราบขอสมาโทษกับครูของตน ศิษย์รุ่นน้องเข้าไปไหว้ขอสมาโทษกับศิษย์รุ่นพี่ หรือสมาโทษกับเพื่อนที่ร่วมแสดงด้วยกัน เพื่อผลในการหลีกเลี่ยง “บาป” ดังกล่าว

ลักษณะวิธีการ ขอสมาโทษนี้มีลักษณะคล้ายกับวิธีปฏิบัติของพระสงฆ์ตามบทบัญญัติในพุทธศาสนาที่ให้พระสงฆ์ที่อยู่ร่วมกันสามารถว่ากล่าวตักเตือน หรือสารภาพผิดให้พระสงฆ์องค์อื่น ๆ ได้รับรู้และรับคำตักเตือน ดังที่เรียกว่า “การปลงอาบัติ” ซึ่งเป็นระเบียบปฏิบัติก่อนเข้าประกอบพิธีสังฆกรรมปาติโมกข์

จริยธรรมข้อนี้ แสดงให้เห็นถึง การปลูกฝังคุณธรรมในเรื่องการให้อภัย ทำให้นาฏยศิลป์ เป็นผู้ที่มีจิตใจอ่อนโยน ไม่เป็นผู้เคียดโกรธ และกล่อมเกล่าให้เป็นผู้ที่มีสัมมาคารวะ อ่อนน้อมต่อมตน อันเป็นสิ่งที่สร้างความรัก ความเมตตาในกลุ่มสังคมเดียวกัน ตลอดจนผู้ที่ได้พบเห็น เป็นค่านิยมที่เกิดขึ้นในหมู่นาฏยศิลป์ และมีอิทธิพลในการสร้างคุณลักษณะของผู้ที่มีอาชีพทางด้านนาฏยศิลป์โขน-ละคร ที่ปรากฏให้เห็นได้ในปัจจุบัน

พิธีไหว้ครู ที่เกิดขึ้นก็มีผลมาจากค่านิยมในข้อนี้ เพราะเหตุว่า การสมาโทษเป็นส่วนหนึ่งของการไหว้ครู ดังปรากฏในตำนานของการไหว้ครู ที่เรียกว่า “ยัญญะการ” ซึ่งปรากฏในพระราชพิธีไหว้ครูและครอบ โขน-ละคร และปีพาทย์ ครั้งใหญ่ เมื่อ ปี พ.ศ. 2457 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว¹²

¹² จมีนมานิตยน์เรศ (เฉลิม เศวตนันท์) , “รอบเมืองไทย ฉบับวันศุกร์ที่ 21 มิถุนายน, 2500,” ใน อนุสรณ์ศุกร์ทัศน์ พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาสมุทรราชวิทยาลัย, 2511) หน้า 194-196.

การที่กล่าวถึง ความสำคัญของค่านิยมที่มีผลต่อนาฏยศิลป์ ก่อให้เกิดพฤติกรรมทั้งในด้านการแสดงออกทางกาย เช่น พลังแห่งความสามัคคี และการแสดงออกโดยความรู้สึกนึกคิด ปลุกฝังให้เกิดจริยธรรมทั้งดงาม ปลุกฝังความกตัญญูตเวทิตา เป็นผู้ที่มีคุณตอบแทนคุณ มีความอ่อนน้อมต่อมตน รู้จักวางตัวและปฏิบัติหน้าที่ในฐานะที่เหมาะสม เป็นสิ่งที่ไม่อาจเกิดขึ้นได้ในสังคมอื่น ๆ มากนัก เป็นเอกลักษณ์ของผู้ที่อยู่ในอาชีพหรือเกี่ยวข้องกับนาฏยศิลป์ไทย-ละคร ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันแม้ในทุกวันนี้ ว่า

“ ผู้ที่ศึกษานาฏยศิลป์ไทย-ละคร จะมีลักษณะและนิสัยที่แตกต่างจากผู้อื่น สามารถสังเกตเห็นได้ง่าย โดยไม่ต้องบอกก็รู้ได้” เป็นลักษณะเฉพาะ เช่น การแสดงความเคารพซึ่งกันและกันทุกครั้งเมื่อพบกัน การไม่โอ้อวดตนว่ามีความสามารถเหนือกว่าผู้อื่น แม้กระทั่งการหลีกเลี่ยงที่จะวิพากษ์วิจารณ์ผลงานของผู้อื่น

ค่านิยมต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งที่หล่อหลอมความเป็นนาฏยศิลป์และมีส่วนที่ทำให้เกิดแนวทางปฏิบัติ หรือ แนวคิดร่วมกัน ก่อให้เกิดรูปแบบของพิธีไหว้ครูขึ้นในที่สุด

ในเรื่องความเชื่อและค่านิยมที่กล่าวมาแต่ต้นนั้น นอกจากจะเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดรูปแบบพิธีกรรมในการไหว้ครู และคุณลักษณะของนาฏยศิลป์แล้ว ยังเป็นส่วนสำคัญที่มีอิทธิพลต่อวิชานาฏยศิลป์ ในองค์ประกอบต่าง ๆ ของการศึกษาวิชานาฏยศิลป์ ดังต่อไปนี้

หลักสูตรการเรียนการสอนวิชานาฏยศิลป์

การเรียนการสอนวิชานาฏยศิลป์ในราชการกรมศิลปากร เป็นการสืบทอดรูปแบบมาแต่พระราชสำนัก ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือในพระอุปถัมภ์ของพระบรมวงศ์ หลักสูตรการเรียนการสอนในระยะแรกขึ้นอยู่กับครูเป็นสำคัญ ครูเป็นผู้กำหนดหลักสูตร โดยเน้นย้ำในเรื่องการฝึกทักษะให้เกิดความชำนาญจากงายไปหายาก และความสามารถของผู้เรียนก็เป็นตัวกำหนดหลักสูตรด้วยเช่นกัน อาทิ เมื่อผู้เรียนมีความสามารถในระดับสูง ครูผู้สอนก็จะถ่ายทอดเทคนิคท่ารำทั้งดงามและใช้เทคนิคที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น ต่อมาเมื่อวิชานาฏยศิลป์มาอยู่ในควบคุมดูแลของระบบราชการในกรมศิลปากร เมื่อ ปี พ.ศ.2477 การเรียนการสอนยังคงรูปแบบการถ่ายทอดที่เรียกกันว่า หลักสูตรตามแบบราชสำนักในระยะแรก ๆ และพัฒนามาเป็นรูปแบบที่กำหนดหลักสูตรตามแบบแผนการศึกษายุคใหม่ที่เน้นการศึกษาโดยรวม 4 ด้าน ได้แก่ พุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา ได้มีการกำหนดหลักสูตรตามระดับพัฒนาการในแต่ละวัยโดยไม่ละทิ้งการฝึกทักษะ ซึ่งเป็นหัวใจของการเรียนการสอนนาฏยศิลป์ไทย แต่ดั้งเดิมอีกด้วย

ในเรื่องความเชื่อและค่านิยมที่มีอิทธิพลต่อหลักสูตรการเรียนการสอนนาฏยศิลป์ที่เห็นได้ชัดเจน ได้แก่ การให้ความสำคัญของครูผู้ถ่ายทอดนาฏยศิลป์ ครูเปรียบเสมือนสรวง

ที่ยึดเหนี่ยวของศิษย์ ทุกขั้นตอนในหลักสูตรควรเรียนการสอนได้ให้ความสำคัญในตัวครู เป็น ประเพณีที่จะต้องประกอบพิธีไหว้ครูขึ้นทุกขั้นตอน อาทิ เมื่อเริ่มเรียนก็จะมีพิธีคำนับครู เมื่อ สามารถออกแสดงได้ก็ต้องผ่านขั้นตอนพิธีกรรมที่เรียกว่า“ครอบ” แม้กระทั่งขั้นตอนการต่อท่ารำ (รับการถ่ายทอด) หน้าพาทย์สำคัญ ก็จะต้องผ่านการไหว้ครูและครอบ อีกเช่นกัน เห็นได้ว่าวิชา นาฏยศิลป์ให้ความสำคัญในตัวครูเป็นอย่างยิ่ง ทั้งที่เป็นครูมนุษย์ ตลอดจนระบบความเชื่อเรื่อง เทพเจ้าผู้ให้กำเนิดหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับในวิชานาฏยศิลป์จากศาสนาพราหมณ์ นาฏยศิลป์ทุกคน ก็ได้รับการ ปลุกฝังให้เชื่อ และมีความเคารพในฐานะครูเช่นกัน

นอกจากการให้ความสำคัญต่อตัวครูแล้ว ครูยังมีความสำคัญในฐานะเป็นผู้ที่กำหนด หลักสูตร ขั้นตอนการถ่ายทอดตามหลักสูตร ครูทุกท่านสามารถปฏิบัติตามได้ แต่ความเมตตา และความเสียสละของครู แต่ละคนที่ถ่ายทอดเทคนิคกระบวนการ และวิธีแสดงให้กับศิษย์ เป็นสิ่งที่ อยู่นอกเหนือหลักสูตร เป็นรายละเอียดส่วนตัวของครูที่จะมอบให้กับศิษย์คนใดคนหนึ่งตามแต่ จะเห็นสมควร ด้วยเหตุนี้ครูและศิษย์ในวงการนาฏยศิลป์ จึงมีความสัมพันธ์ที่แนบแน่น ประดุจ บุคคลในครอบครัวเดียวกัน คำเรียกที่ศิษย์เรียกขานครูของตนว่า พ่อ แม่ จึงเป็นคำตอบที่ชัดเจน ในเรื่องความผูกพันระหว่างครูกับศิษย์ ครูจึงเปรียบเสมือนผู้ให้ชีวิตและแสงสว่างแก่ศิษย์ ศิษย์จะ ได้รับความรู้เพิ่มเติมนอกเหนือจากหลักสูตรก็ขึ้นอยู่กับความเมตตาของครู เพราะวิชานาฏยศิลป์ เป็นวิชาที่ไม่สามารถเรียนได้จบสิ้น เพราะประสบการณ์ของครู สามารถสร้างผลงานทาง นาฏยศิลป์ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา

ผู้เรียนหรือผู้รับการถ่ายทอด

จากการที่วิชานาฏยศิลป์ให้ความสำคัญในตัวครูผู้สอน อยู่ในฐานะสูงสุด ความ เคารพครู เชื่อฟังครู และปฏิบัติตามครู จึงเป็นความเชื่อและค่านิยมที่ได้รับการปลุกฝังและ หล่อหลอมให้เป็นคุณลักษณะนาฏยศิลป์ และเป็นจารีตที่นาฏยศิลป์ทุกท่านจะต้องปฏิบัติตาม โดยไม่มีข้อยกเว้น

สิ่งที่เห็นได้ชัดในเรื่องที่มีอิทธิพลต่อผู้เรียน ได้แก่ ผู้เรียนจะยอมรับและเชื่อถือในตัวครู ที่ตนชื่นชอบ โดยแสดงออกมาด้วยการเลียนแบบท่าทางหรือลีลาทางด้านนาฏยศิลป์จากครู ของตน นอกจากนั้นผู้เรียนหรือศิษย์บางคนถึงขนาดที่ว่าเลียนแบบทั้งความรู้สึกนึกคิดตลอดจน กิริยามารยาท ถ่ายทอดออกมาจากครูของตนอย่างหมดสิ้น ทั้งนี้เกิดขึ้นเพราะ “ศรัทธา” เป็น ประการสำคัญ เป็นสิ่งที่สามารถเห็นตัวอย่างจากนาฏยศิลป์ของท่านในปัจจุบัน อาทิ ศิษย์ใน ลายวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากรจะมีความเชื่อและค่านิยม ต่อผู้เรียนตัวพระว่า จะต้องมี อุบนิสัยที่เรียบง่าย ไม่โอ้อวด ต่อมตน แต่บางครั้งก็เป็นผู้ที่เด็ดเดี่ยวในบางเรื่องที่คาดไม่ถึง

ซึ่งเป็นลักษณะนิสัยโดยส่วนรวมและนางลมุล ยมะคุปต์ หรือคุณแม่ลมุล ของศิษย์ ในวิทยาลัยนาฏศิลป์ ซึ่งเป็นผู้ที่วางรากฐาน บทบาทของตัวพระ เป็นครูของครูผู้ใหญ่ในปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกัน ความเชื่อและค่านิยมต่อผู้เรียนตัวนาง จะเป็นผู้ที่ค่อนข้างแสนแสบแสนอง จริตกิริยานุ่มนวล แต่แฝงไว้ด้วยท่าทีสง่างาม ตามรูปแบบของครูผู้ใหญ่ฝ่ายตัวนางในปัจจุบัน ลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ มิใช่เกิดขึ้นในปัจจุบัน จากการเรียนถามครูผู้ใหญ่หลายท่านได้ให้ความเห็นในลักษณะเช่นเดียวกันว่า เพราะครูของท่านเป็นแบบนี้ ซึ่งแสดงให้เห็นอิทธิพลในเรื่องศรัทธาในตัวครู และได้เลียนแบบถ่ายทอดมาเป็นลักษณะของตนเองสืบต่อมา

จากความเชื่อและค่านิยมในการที่ผู้เรียน ให้ความเคารพ เชื่อฟังครู และปฏิบัติตามครู จึงทำให้รูปแบบของครูแต่ละคน สามารถสืบทอดกันมาได้ถึงทุกวันนี้ ทั้งที่ไม่มีการจัดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่สืบทอดกันด้วยมุขปาฐะ จากศิษย์รุ่นหนึ่ง ไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง นับว่าเป็นคุณประโยชน์อย่างมหาศาลต่อวงการนาฏศิลป์ในปัจจุบัน ที่สามารถสืบค้นขึ้นไปถึงต้นกำเนิด และสามารถเห็นความแตกต่างของรูปแบบนาฏศิลป์ในแต่ละสำนักได้เช่นกัน

วิชาชีพนาฏศิลป์

อิทธิพลจากความเชื่อและค่านิยมที่มีอิทธิพลต่อวิชาชีพนาฏศิลป์ก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ที่เป็นขนบบัญญัติในหมู่นาฏศิลป์ในหลายประการ อาทิ

การไหว้ครูเป็นพิธีกรรมที่จะละเว้นได้ ดั่งเห็นได้จากขั้นตอนต่าง ๆ ของการไหว้ครูนาฏศิลป์

ผู้ที่มีอาชีพทางด้านนาฏศิลป์จะต้องผ่านขั้นตอนการไหว้ครูและครอบ จึงจะออกแสดงได้ กล่าวง่าย ๆ คือ ครูยอมรับในฝีมือว่าจะเป็นศิลปินทางด้านนาฏศิลป์ต่อไปในอนาคต โดยการใช้ศีรษะชนที่ล้าคัญครอบลงบนศีรษะ ศิษย์แต่ละคน

การที่จะเป็นครูสอนผู้อื่นหรือศิษย์รุ่นต่อไปได้ จะต้องผ่านขั้นตอนพิธีกรรมการครอบชั้นที่ 2 ที่เรียกว่า พิธีรับมอบ มีจุดประสงค์เพื่อเป็นการอนุญาตให้ไปเป็นครูสอนผู้อื่นได้ โดยใช้กำอาวฐหรือเครื่องโรงเป็นสัญลักษณ์ในการรับมอบ

ในส่วนรายละเอียดของกระบวนการทำหน้าพาทย์ ซึ่งเป็นท่ารำที่สำคัญ จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่น้อยมาก ทั้งนี้เพราะเกิดจากความเชื่อและค่านิยมในเรื่องความกตัญญูของศิษย์ที่มีต่อครูเป็นสำคัญ ศิษย์ได้พยายามคงรูปแบบของการรำไว้ โดยไม่เปลี่ยนแปลง เพราะการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่ผิด อาจจะได้รับคำเหยียดหยามว่าเป็นการนอกครู ซึ่งเป็นค่านิยมที่ปลูกฝังกันมาในหมู่นาฏศิลป์ ในเรื่องนี้สังคมในปัจจุบันอาจมองเห็นว่า เป็นการจำกัดกรอบของความรู้

ซึ่งเป็นการทำให้อาณาจักรทางด้านนาฏศิลป์ ไม่ได้ได้รับการพัฒนาไปเท่าที่ควร แต่ความเป็นจริงนั้น เมื่อพิจารณาอย่างถ่องแท้ จะเห็นได้ว่าเป็นความคิดที่ล้าเลิศของครุฑนาฏศิลป์แต่โบราณที่จะมีวิธีการสงวนรักษาทำรำให้คงอยู่ตลอดไป และอาจจะเป็นไปได้ว่าถ้าไม่มีค่านิยมในเรื่องนี้ ทำรำต่าง ๆ เหล่านี้คงจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมโดยไม่เหลือเค้าก็เป็นได้ เพราะวิชานาฏศิลป์เป็นวิชาทักษะที่จะต้องอาศัยความชำนาญที่เกิดจากการฝึกฝน และสืบทอดกันจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ไม่มีตำราเป็นลายลักษณ์อักษรแต่อย่างไร

ด้วยเหตุนี้ความเชื่อและค่านิยมจึงเป็นเครื่องกำหนด จารีตชนบปฏิบัติต่อนาฏศิลป์ และมโหรีศิลปเป็นอย่างมากต่อวิชาชีพนาฏศิลป์ดังกล่าวมา

3.3 ความเป็นมาของพิธีไหว้ครุฑในละคร (พิธีหลวง)

โขนเป็นมหรสพที่สำคัญของชาติ เป็นนาฏศิลป์ในพระราชสำนัก ที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาแล้วแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาปรากฏหลักฐานในจดหมายเหตุลาซาลแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรี ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช¹³ (พ.ศ.2199-พ.ศ.2225) ส่วนละคร (ใน) ซึ่งเดิมแสดงแต่เรื่องอุณรุทและรามเกียรติ์ก็ได้กำเนิดขึ้นในภายหลัง¹⁴ ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ.2276-พ.ศ.2301) จึงแสดงเรื่องอิเหนาเพิ่มขึ้นอีกเรื่องหนึ่ง

การที่นาฏศิลป์โขน ปรากฏอยู่ในบันทึกของชาวต่างชาติ เช่นนี้ จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจว่า โขนจะต้องเป็นมหรสพที่ชาวอยุธยารู้จักกันดี และแสดงกันอย่างแพร่หลาย ทั้งนี้อาจอนุมานได้จากหลักฐานในพงศาวดารหลายฉบับที่กล่าวถึงความรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย และการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระศพ หลายครั้ง ซึ่งกล่าวว่าได้จัดให้มีการแสดงโขน เป็นมหรสพสมโภช อาทิ

¹³ เดอะลาซาลแบร์, จดหมายเหตุลาซาลแบร์ เล่ม 1, แปลโดย ส.ท. โกมลบุตร (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2510), หน้า 217.

¹⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงศรีานุภาพ, ตำนานเรื่องละครอิเหนา, หน้า 8.

แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 3) ในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิง พระบรมศพ พระเจ้าปราสาททองของพระราชบิดา กล่าวไว้ในพงศาวดารว่า โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระเมรุมาศสูง สองเส้นสิบเจ็ดวาศอกเศษ (102.75 เมตร) และจัดให้มีมหรสพสมโภช “ให้บำเรอด้วยดุริยดนตรี แตรสังข์ ม้องกลอง โขน หนัง ระบายบรรพ์พ็อน มโหฬารมหรสพทั้งปวง”¹⁵

แผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา (สมเด็จพระมหาบุรุษ) ในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิง พระบรมศพ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช กล่าวไว้ในพงศาวดารว่า โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระเมรุมาศ สูง สองเส้นสิบเจ็ดวาศอกคืบ (102.75 เมตร) มีนัยอด สร้างประมาณ 8 เดือน จึงสำเร็จ และจัดให้มีมหรสพสมโภชก่อนวันถวายพระเพลิง¹⁶

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3) ในรัชกาลนี้ พงศาวดารกล่าวว่า โปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ครั้งสำคัญถึง 2 ครั้ง ครั้งแรกงานพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ (พระเชษฐา) ครั้งที่ 2 พระบรมศพสมเด็จพระเจ้าฟ้าสุทนต์ กรมหลวงโยธาเทพ พระราชธิดา สมเด็จพระนารายณ์มหาราช และเป็นพระมเหสีฝ่ายซ้ายของสมเด็จพระเพทราชา พระราชพิธีถวายพระเพลิงทั้ง 2 ครั้ง มีมหรสพสมโภชถึง 3 วัน แล้วจึงถวายพระเพลิง¹⁷

แผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวเอกทัศ โปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระราชบิดา อย่างยิ่งใหญ่ ทั้งในการก่อสร้างและการมหรสพสมโภช ถึง 7 วัน

มหรสพสำคัญที่โปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงนั้น น่าจะหมายรวมถึง นาฏยศิลป์โขน ด้วยอย่างหนึ่ง

¹⁵ ศาสตราจารย์ น.อ.สมภพ ภิรมย์ ร.น. ราชบัณฑิต, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์ 2528) หน้า 60.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พงศาวดารได้กล่าวถึงงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระศพ เจ้านายหลายพระองค์ อาทิ พระบรมศพ สมเด็จพระเทพามาตย์ พระราชชนนี พระศพกรมขุนอินทรพิทักษ์ พระเจ้านราสูรวงศ์ เจ้าแสง¹⁸ เป็นต้น

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง สำหรับเจ้านายชั้นเจ้าฟ้าขึ้นไป ส่วนเจ้านายที่ดำรงพระยศต่ำลงมาถึงขุนนางชั้นผู้ใหญ่ โปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระศพ ณ พระเมรุ ที่สร้างขึ้นถาวรวัดสุวรรณาาราม วัดอรุณราชวราราม และวัดสระเกศ ตามลำดับ พระเมรุแต่ละแห่งประกอบด้วยโรงมหรสพต่าง ๆ เช่น โรงโขน โรงหุ่น ระทาก และพลับพลา โรงครัว ฯ¹⁹

การที่กล่าวถึง มหรสพสมโภชในงานพระเมรุมาศ พระเมรุ เมรุ ดังกล่าว ซึ่งมีหลักฐานแน่ชัดว่า เป็นการแสดงโขน ส่วนละครใน ซึ่งเป็นมหรสพในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยเฉพาะ ถึงแม้ว่าจะมิได้กล่าวไว้ชัดเจน แต่ก็เชื่อว่า น่าจะได้ออกแสดงในโอกาสสำคัญเช่นกัน อาทิ พระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางช้างเผือก พิธีสมโภชในพระราชพิธีโสกันต์ เจ้าฟ้า หรือในงานฉลองสมโภชพระอารามที่ทรงสถาปนาขึ้น เป็นต้น

เมื่อโขน-ละคร มีความสำคัญที่กล่าวถึงไว้ในพงศาวดารและจดหมายเหตุดังกล่าวมา แต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จึงน่าจะเชื่อได้ว่า พิธีไหว้ครู คงจะมีมาแล้วแต่ครั้งนั้น เพราะชนบในเรื่องการไหว้ครู เป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่จะละเว้นมิได้ แต่เนื่องจากนาฏศิลป์เป็นวิชาที่สังคมในยุคก่อน ๆ ถูกเหยียดหยามว่าเป็นวิชาชนชั้นต่ำ มีหน้าที่บำรุงบำเรอแก่เจ้านายและชนทั่วไป ทั้ง ๆ ที่เป็นวัฒนธรรมของชาติ ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีการบันทึกเป็นหลักฐานไว้ เป็นวิชาที่ค่อนข้างหาเอกสารอ้างอิงได้ยากมาก การไหว้ครูปรากฏหลักฐานที่เก่าที่สุด เพียงแค่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เมื่อ พ.ศ.2397

เมื่อย้อนกลับขึ้นไปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้กล่าวถึงศิลปินแห่งชาติที่มีความสำคัญท่านหนึ่ง คือ นายบุญยัง

“ นายบุญยัง ผู้นี้จะมีสกุลสืบเนื่องมาอย่างไร และเป็นศิษย์ของท่านผู้ใดมาก่อนหาทราบไม่ แต่ปรากฏว่า ครั้งรัชกาลที่ 1 นั้น นายบุญยังเป็นนายโรงละครนอก และเมื่อท่านเจ้าพระยาธรรมาธิเบศร์ (กุน ต้นสกุล รัตนกุล) ที่สมุหนายกในรัชกาลที่ 2 ครั้งท่านยังเป็น

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 81-83.

เจ้าพระยาพระคลังในรัชกาลที่ 1 ไปสร้างศาลาขึ้นที่บริเวณพระพุทธรบาทจังหวัดสระบุรี แล้วท่านได้จัดให้มีการฉลองศาลา ... พร้อมกับงานเทศกาลนมัสการพระพุทธรบาท ครั้นต่อมาเมื่อวันแรม 1 ค่ำ เดือน 4 ปีเถาะ นพศก ตรงกับวันเสาร์ที่ 11 มีนาคม พ.ศ.2350 ท่านได้หาละคอนของนายบุญยังไปเล่นฉลองศาลา ละคอนที่เล่นในวันนั้นเป็นละคอนนอก เล่นเรื่อง “สุวรรณหงส์” ท่านสุนทรภู่ มหากวีเอก ซึ่งเวลานั้นมีอายุราว 21 ปี และได้โดยเสด็จพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ ไปนมัสการพระพุทธรบาทในปีนั้น ก็ได้ไปดูละคอนของนายบุญยังด้วย

เล่ากันมาว่านายบุญยังเล่นละคอนต่อมาจนสร้างวัดได้วัดหนึ่งเรียกชื่อว่า วัดละคอนทำอยู่ข้างหลังบ้านขมิ้น จังหวัดธนบุรี มีคำเล่ากันว่า นายบุญยังนั้นเป็นคนมีโรคประจำตัว เวลาเล่นละคอน ถึงบทของตนเมื่อจะลุกขึ้นรำ มักจะต้องยืนยัดเสาวโรง เพื่อพักเสียน้อยหนึ่งก่อน แล้วจึงรำ พวกละคอนที่นับถือฝีมือนายบุญยัง เลยจำเอามาเป็นท่าละคอน พวกยืนยัดเสาวโรงอย่างนายบุญยังอยู่ตลอดสมัยหนึ่ง”²⁰

นายบุญยัง เป็นนายโรงละครนอก ท่านสำคัญ มีลูกศิษย์มากมายที่ศรัทธาและเคารพ ถึงขนาดจดจำท่าทางของนายบุญยัง เป็นแบบแผนทำรำดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า นายบุญยังเป็นครูท่านสำคัญ และการที่ท่านเป็นตัวแทนนายโรงละครนอก จึงน่าจะเชื่อว่าท่านเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบละครนอก ซึ่งเป็นต้นเค้าของการไหว้ครูและครอบละครหลวงในระยะต่อมา

นอกจากนายบุญยัง นายโรงละครนอกแล้ว ศิลปินแห่งละครไทยอีกท่านหนึ่ง ซึ่งน่าจะอยู่ในเกณฑ์ที่ได้รับยกย่องให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบ คือ นายทองอยู่ อีเหนา

“ นายทองอยู่ อีเหนา นอกจากชำนาญในการละคอนในแล้ว ยังเป็นผู้ชำนาญในทางแต่งกลอนเป็นอย่างสำคัญ และเป็นนักขับเสภาชั้นดีอีกด้วย..... นายทองอยู่และนายรุ่ง (นาง) นับว่าเป็นปฐมอาจารย์ของละคอนในคู่กันมาตลอดรัชกาลที่ 2 จนถึงรัชกาลที่ 3 กล่าวคือ นายทองอยู่เป็นครูยืนเครื่องและนายรุ่งเป็นครูนาง เล่ากันว่า เมื่อรัชกาลที่ 3 นั้น นายทองอยู่และนายรุ่งเป็นครูฝึกละครในของคณะต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นในรัชกาลนั้นเกือบทุกโรง ได้บำเหน็จจากเจ้าของคณะจนสามารถสร้างบ้านและปลูกเรือนฝากระดานอยู่ได้ใหญ่โตทั้งสองคน

²⁰ ธนิต อยู่โพธิ์, ศิลปินแห่งละครไทย (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2497), หน้า 44-45.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าไว้ในตำนานเสภาว่า ครูทองอยู่เดิมเป็นตัวละครอนานิเหมายของเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ เมื่อตอนต้นรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 2 ได้เป็นครูละครหลวง และต่อมาได้เป็นครูหัดละครคนในแทบทั้งบ้านทั้งเมืองมาตายเมื่อในรัชกาลที่ 3 และทรงเล่าไว้ในตำนานเรื่องละครอิเหนาว่า เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ครูทองอยู่ ครูรุ่ง ครูบุญยัง ครูบุญมี ทั้ง 5 คนนี้ นับว่าเป็นครูละครคน (ไทย) สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่เล่นกันต่อมาทั้งบ้านทั้งเมือง”²¹

นายทองอยู่ นายโรง เป็นครูผู้ใหญ่ฝ่ายพระที่อยู่ในเกณฑ์การเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบ โดยเฉพาะท่านเป็นครูละครหลวง จึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่า ท่านควรจะเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบ ในสายพิธีหลวง ในรัชกาล 2 ถึงรัชกาลที่ 3 และอาจจะเป็นผู้มอบกรรมสิทธิ์การเป็นผู้ประกอบพิธีให้กับนายเกษ (พระราม) ก็อาจเป็นได้ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานที่เป็นเครื่องยืนยันได้ชัดเจน แต่ความสำคัญ ความสามารถ ประกอบกับตำแหน่งหน้าที่ในการเป็นครูละครหลวง ที่เชี่ยวชาญในบทบาทของตัวพระ น่าจะอนุมานได้ว่าท่านเป็นหนึ่งในผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบละครหลวง ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์

การสืบทอดประเพณีไหว้ครูไชน-ละคร (พิธีหลวง) สามารถเรียงลำดับการสืบทอดได้ดังนี้

3.4 การสืบทอดประเพณีไหว้ครูไชน-ละคร (พิธีหลวง) ตั้งแต่ พ.ศ.2397-พ.ศ.2540

ลักษณะการประกอบพิธีไหว้ครูไชน-ละคร (พิธีหลวง) ปรากฏหลักฐานเป็นครั้งแรก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในพิธีไหว้ครูละครหลวง เมื่อปีชวด อศก พ.ศ.2397 โดยมีนายเกษ (พระราม) เป็นผู้ประกอบพิธี

การประกอบพิธีไหว้ครูไชน-ละคร นอกจากขั้นตอนของพิธีกรรมซึ่งมีความสำคัญแล้วผู้ประกอบพิธีก็มีความสำคัญยิ่งเช่นกัน ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูไชน-ละคร และประกอบพิธีครอบให้กับศิษย์ได้ จะต้องได้รับมอบกรรมสิทธิ์จากครูท่านเดิมสืบทอดมา เปรียบได้กับพระอุปัชฌาย์ในพระพุทธศาสนาที่มีหน้าที่ในการผนวชภิกษุสืบทอดแต่ครั้งพุทธกาล เพื่อให้เกิดความเข้าใจในส่วนของ การสืบทอดประเพณีการไหว้ครู ไชน-ละคร (พิธีหลวง) จึงขอรวบรวมผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบ ไชน-ละคร ที่ปรากฏในสายพิธีหลวงตามลำดับ ดังนี้

²¹ เรื่องเดียวกัน หน้า 48-50.

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2394-พ.ศ.2411)

ปรากฏหลักฐานว่า นายเกษ (พระราม) เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบให้กับละครหลวง เมื่อปี พ.ศ.2397

นายเกษ (พระราม) มีประวัติกล่าวไว้ว่า “เป็นตัวพระรามโชนเข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เป็นครูละครพระองค์เจ้าลักขณานุคุณในรัชกาลที่ 3 แล้วเป็นครูครอบโชน-ละครต่อมาในรัชกาลที่ 4 ”²²

การที่กล่าวว่าโชนเข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หมายถึง นายเกษได้แสดงเป็นตัวพระราม ในสังกัดคณะโชนของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ขณะที่ยังดำรงพระยศเป็น พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ในรัชกาลที่ 2

เหตุการณ์ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เป็นช่วงรัชสมัยที่ดนตรีและนาฏศิลป์ของชาติโดยเฉพาะในราชสำนักเจริญรุ่งเรืองมาก ด้วยเหตุนี้เจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่จึงได้โดยเสด็จตามพระราชนิยม พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงให้เข้าในกรมหัดโชนจัดตั้งเป็นคณะในสังกัดขึ้น นายเกษ เป็นผู้หนึ่งที่อยู่ในสังกัดนี้ และเมื่อเสด็จเกลี้ยกลองราชสมบัติขึ้นเป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 นายเกษ จึงมีฐานะเป็นข้าหลวงเดิม ภายหลังที่ทรงรับราชสมบัติแล้ว ทรงเปลี่ยนแนวพระราชดำรินี้ไปเลือกโสมคร์ทหาในการพระศาสนา เป็นเหตุให้คณะโชนเข้าหลวงเดิมในสังกัดต้องยุบเลิกไปโดยปริยาย นายเกษจึงได้ไปเป็นครูละครให้กับ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ พระราชโอรสในรัชกาลที่ 3 และต่อมาในรัชกาลที่ 4 จึงได้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบละครหลวง ตามหลักฐานที่ปรากฏ

ประวัติส่วนตัวของนายเกษ ไม่กระจางแจ้งมากนัก แต่เชื่อว่าท่านคงจะมีอายุยืนยาวมาถึงปลายรัชกาลที่ 4 หรือต้นรัชกาลที่ 5 และจากข้อเขียนในหนังสือที่พิมพ์แจกในงานกุศล คณะเกตุจรรยา²³ ซึ่ง พันเอกเพิ่ม เกตุจรรยา (อดีต พระธรรมภาณพิลาศ ป.๕.9 วัดประยุรวงศาวาส) กล่าวไว้ว่า ชาตภูมิเดิมของนายเกษ บรรพบุรุษของท่านเป็นชาวทวาย ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านทวาย

²² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานเรื่องละคร อีเหนอ, หน้า 93.

²³ พันเอกเพิ่ม เกตุจรรยา, “ประวัติสกุลเกตุจรรยา,” เอกสารที่แจกในงานกุศล คณะเกตุจรรยา. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

(บริเวณวัดยานนาวา ปัจจุบัน) ต่อมาได้ภรรยา ชื่อ เอม ซึ่งเป็นชาวสวนบางลำภูล่าง ธนบุรี (แขวงบางลำภูล่าง เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร ในปัจจุบัน) จึงย้ายภูมิลำเนามาอยู่ที่บ้านบางลำภูล่าง แถบบริเวณใกล้วัดเศวตฉัตร เป็นต้นสกุลเกตุจรูญ ในปัจจุบัน แต่ไม่ปรากฏว่าลูกหลานได้สืบสายศิลป์ของท่านแต่อย่างใด

หลักฐานการรับมอบกรรมสิทธิ์ให้เป็นผู้ประกอบพิธีของนายเกษ (พระราม) ว่า ท่านได้รับมาจากใคร และมอบให้กับลูกศิษย์ท่านใดบ้างนั้น ไม่มีหลักฐานปรากฏเช่นกัน เพียงแต่มีเอกสาร ตำราไหว้ครูฉบับครูเกษ เป็นสมุดไทดำ ตกทอดมาถึงพระยานัฎกานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) ต่อมาคุณหญิงนัฎกานุรักษ์ (เทศ สุวรรณภารต) มอบตำราไหว้ครูฉบับนี้ พร้อมทั้งไม้เท้าฤๅษี 1 อัน หน้าพระภทรฤๅษี 1 หน้า พระพิราพ 1 หน้า เทริด 1 ยอด ตูเทวรูปพร้อมทั้งเทวรูปให้กับนายอาคม สายาคม และได้เก็บรักษาไว้จนทุกวันนี้

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนต้น (พ.ศ.2411-พ.ศ.2424)

ปรากฏหลักฐานว่า นายนิม (อิเหนา) เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบให้กับละครหลวงในรัชกาลที่ 5

นายนิม (อิเหนา) มีประวัติกล่าวไว้ว่า “ เป็นตัวอิเหนาละครกรมพระพิทักษ์เทเวศร์ ได้เป็นครูละครพระองค์เจ้าสิงหนาทราชดรุรงค์ฤทธิ์ ละครเจ้าพระยานรรัตนัน แลเป็นครูครอบละครหลวงในรัชกาลที่ 5 ด้วย ”²⁴

การประกอบพิธีไหว้ครูและครอบ ละครหลวงในรัชกาลที่ 5 น่าจะเกิดขึ้นในปีมะเส็ง พ.ศ. 2424 เพราะเป็นปีที่เริ่มหัดละครหลวง รัชกาลที่ 5 ขึ้นใหม่ ด้วยจะมีงานฉลองสมโภชพระนครอายุครบ 100 ปี ในปี พ.ศ.2425²⁵ ก่อนหน้านั้นในงานพระราชพิธีสมโภช ที่จะต้องมีละครหลวง

* ตำราไหว้ครูฉบับครูเกษ เรียกว่า พระตำราครอบโขนละครอน (เล่ม 2) ฉบับหลวงครั้งรัชกาลที่ 4 พระยานัฎกานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) ให้ฉบับมาคัดลอกไว้ในหอพระสมุดฯ เมื่อ พ.ศ.2466 ต่อมา นายอนิต อยู่โพธิ์ ได้รวบรวมชำระไว้ให้กับกองการสังคีต กรมศิลปากร เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2494.

²⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานเรื่องละครอิเหนา หน้า 93.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 112.

ตามราชประเพณี จะใช้ละครหลวงรัชกาลที่ 4 แสดงสมโภช ดังเช่น ปีวอก พ.ศ.2415 สมโภชขึ้นระวางช้างเผือก พระเศวตสุภาภรณ์ โปรดให้ขอแรงละครหลวงครั้งรัชกาลที่ 4 รวมกันชักซ้อมเล่นเรื่องอิเหนาในงานสมโภช ถ้าเป็นงานอื่น ๆ เช่น งานโสกันต์ ก็โปรดให้หาละครที่ฝึกหัดกันข้างนอก เช่น ละครเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง เมื่อยังเป็นพระยาราชสุภาวดี (เพ็ง เพ็ญกุล) ละครพระยาพิไชยสงคราม (อ่ำ) ข้าหลวงเดิมเมื่อยังเป็นพระอินทรเทพ เข้ามาแสดงเป็นการสมโภช บางครั้งโปรดให้คณะละครสมัครเล่น ที่ประกอบด้วย เจ้านายและขุนนาง แสดงละครพูด ซึ่งเป็นการแสดงละครพูดภาษาไทยที่มีขึ้นเป็นครั้งแรก เรื่องที่ใช้แสดง ได้นำเอาเรื่องละคร เช่น สังขศิลป์ไชยมาแสดงเป็นละครพูด บางครั้งนำนิทานมาบ้าง คราวสุดท้ายแสดงเรื่องนิทราชาคริต เมื่อปีเถาะ พ.ศ.2422

ประวัติส่วนตัวของนายนิ่ม (อิเหนา) ไม่ปรากฏหลักฐาน ณ ที่อื่นใด นอกจากในตำนานเรื่องละครอิเหนาดังกล่าวเท่านั้น ประวัติโดยย่อของท่านว่าเป็น ตัวอิเหนา ละครของกรมพระพิทักษ์เทเวศร์ พระราชโอรสในรัชกาลที่ 2 ต้นสกุล กุญชร ซึ่งมีคณะละครในสังกัดมาแต่ครั้งรัชกาลที่ 2 แต่เป็นละครผู้ชาย เพราะยังมีประเพณีห้ามมิให้ผู้ใดมีคณะละครผู้หญิงในสังกัด นอกจากคณะละครหลวงในพระบรมมหาราชวังเท่านั้น ละครของกรมพระพิทักษ์เทเวศร์จึงเป็นละครผู้ชายดังกล่าวและคงจะนิยมแสดงเรื่อง อิเหนา ตามรูปแบบการแสดงละครใน นายนิ่มจึงเป็นตัวอิเหนาที่มีชื่อของคณะนี้ และต่อมาได้เป็นครูให้กับคณะอื่น ๆ เช่น ละครของเจ้าพระยานรรัตนราชมานิต (โต กัลยาณมิตร) และละครของพระองค์เจ้าสิงหนาทราชดุรงค์ฤทธิ์ พระโอรสในกรมพระพิทักษ์เทเวศร์ ซึ่งทรงรับมรดกคณะละครสืบทอดจากพระบิดา ต่อมาเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.หลาน กุญชร) โอรสพระองค์เจ้าสิงหนาทราชดุรงค์ฤทธิ์ ได้รับมรดกคณะละครสืบทอดมาอีกชั้นหนึ่ง จนได้กำกับกรมมหรสพ จึงได้โอนตัวโชนและอุปกรณ์ต่าง ๆ ไปขึ้นกับกรมมหรสพที่ตั้งขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ 5

นายนิ่มจะเป็นผู้ประกอบพิธีอยู่นานเท่าใด และได้รับมอบกรรมสิทธิ์มาจากท่านผู้ใดก็ไม่ปรากฏหลักฐาน แม้เรื่องที่ท่านได้มอบกรรมสิทธิ์ให้กับศิษย์ผู้ใดก็ไม่เห็นหลักฐานที่จะสามารถสืบค้นได้เช่นกัน

อนึ่ง พันโทสุจิตร์ ตุลยานนท์ ได้ให้ข้อสันนิษฐาน เรื่องผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบโชน-ละคร ในสมัยรัชกาลที่ 4-5 ไว้ว่า

“ ผู้ที่เป็นโชนละครคน ฝ่ายพระที่มีอายุและมีชื่อเสียงในการเล่นโชนละครคนมาแต่ในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่คนทั้งหลายยกย่องเป็นครูบาอาจารย์โดยมาก ซึ่งเป็นครูครอบได้นั้นสำหรับช่วงระยะเวลาหนึ่งในสมัยก่อนจะมีอยู่ไม่กี่คน ผมสันนิษฐานว่า ผู้ที่อยู่ในเกณฑ์ที่จะเป็น ครูครอบในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้น น่าจะมีอยู่ด้วยกัน 3 ท่าน คือ

1. ครูเกษ พระราม โขนข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านเป็น “ครูครอบ” ทั้งละครนอกและละครในสมัยรัชกาลที่ 4 น่าจะเป็นเพราะท่านมี “อาวุโส” สูงสุดกว่าท่านผู้อื่น และตำราครอบของท่านนั้น พระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) เป็นผู้ได้ไว้ ซึ่งต่อมาตกทอดมายังครูอาคม สายาคม กรมศิลปากรได้ชำระจัดพิมพ์ กับได้จัดทำเป็น “พระตำรา” พระราชทานผู้ที่ได้รับพระราชทานครอบให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครู โขนละคร เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2527 ท่านคงจะถึงแก่กรรมในรัชกาลที่ 4 นั้นเอง

2. ครูบัว อีเหนา ละครพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าพนมวัน กรมพระพิพิธโภค-ภูเบนทร ก่อนที่ท่านจะได้เป็นครูละครนอก ในรัชกาลที่ 4 และสมัยที่ท้าววรจันทร์ (เจ้าจอมมารดาวาด อีเหนา ในรัชกาลที่ 4) ซึ่งเป็นศิษย์ของเจ้าจอมมารดาแยม (อีเหนา) รัชกาลที่ 2 ยังเป็นเด็กอยู่นั้น ครั้งหนึ่ง เจ้าจอมมารดาแยม ออกไปจับปวยอยู่นอกวัง เจ้าจอมมารดาวาดท่าน ออกไปเยี่ยม เวลานั้นพอดีครูบัว ซึ่งมีชื่อเสียงว่า เป็นอีเหนาตัวดีในกาลก่อนมาเยี่ยมพอดี เจ้าจอมมารดาแยมจึงได้ขอให้ครูบัว สอนท่ารำให้ เจ้าจอมมารดาวาด ครั้นเมื่อเจ้าจอมมารดาวาด กลับเข้าไปในวัง เมื่อถึงคราวเล่นละครอีก ได้รับคำชมเชยมาก แต่ก็มีเสียงค้านขึ้นว่า ดีเพราะออกไปให้ผู้ชายสอน เจ้าจอมมารดาแยมจึงต้องโทษขัง เพราะถือกันว่าเป็นการผิดราชประเพณี ต่อมาไม่ช้าเจ้าจอมมารดาวาด ได้ออกรำถวายตัวอีกระหว่างที่รำอยู่นั้นแลเห็นเพื่อนฝูงต่างมีครูกำกับ คอยช่วยเหลืออยู่ทุกคน ท่านจึงเกิดความน้อยใจคิดถึงครูของท่านเป็นกำลัง จนกลั้นน้ำตาไว้ไม่ได้ ร้องไห้ออกมากลางโรง จึงเป็นเหตุให้ เจ้าจอมมารดาแยมได้รับพระราชทานอภัยโทษทันที ต่อมา ครูบัวท่านก็ได้มาเป็นครูละครนอกในรัชกาลที่ 4 แต่ท่านน่าจะอ่อนกว่า ครูเกษ พระราม จึงไม่ปรากฏว่า ท่านได้เป็น “ครูครอบ” และท่านคงจะถึงแก่กรรมในรัชกาลที่ 4 หรือ ต้นรัชกาลที่ 5

3. ครูนิ่ม อีเหนา ละครพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากฤษร กรมพระพิทักษ-เทเวศร์ ท่านคงจะมีอายุอ่อนที่สุดในบรรดาคุณครูทั้ง 3 ท่าน นั้น และมีชีวิตยืนยาวต่อมาจนกระทั่งมีการหดละครนอกในรัชกาลที่ 5 ขึ้น เมื่อพ.ศ.2424 ท่านจึงได้เป็นครูละครนอกในรัชกาลที่ 5 และครูเกษ พระราม กับครูบัว อีเหนา คงจะถึงแก่กรรมไปหมดแล้ว ท่านจึงเป็น “ครูครอบ” ละครนอกในรัชกาลที่ 5 และเมื่อท่านถึงแก่กรรมแล้ว จึงได้ปรากฏว่า พระยาสุนทร เทพระบำ (เปลี่ยน สุนทรนัฏ) กับพระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) เป็น “ครูครอบ” โขนละครสืบต่อมาแทนทั้งบ้านทั้งเมือง”²⁶

²⁶ พันโทสุจิตร์ ตุลยานนท์, “จดหมายเหตุตอบความรู้ ฉบับที่ 3/2539 ลงวันที่ 3 กันยายน 2539”. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

จากจดหมายฉบับนี้ สามารถสรุปได้ว่า ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบละครหลวง ในรัชกาลที่ 4-5 เป็นตัวละครที่ฝึกหัดเป็นตัวละครที่มีชื่อเสียงในรัชกาลที่ 3 และต่อมาได้เป็นครูละครหลวงในรัชกาลที่ 4 ได้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบ ให้กับละครหลวงในรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2397 (นายเกษ พระราม เป็นผู้ประกอบพิธี) ท่านสุดท้าย คือ นายนิม อิเหนา ได้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบละครหลวง รัชกาลที่ 5 ราวปี พ.ศ.2424

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนปลาย (พ.ศ.2425 - พ.ศ.2453)

สันนิษฐานว่า ภายหลังที่ นายนิม (อิเหนา) ถึงแก่กรรมแล้ว พระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) ซึ่งถวายตัวเข้ารับราชการในตำแหน่งโขนหลวง กรมมหรสพ คงจะได้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบ โขน-ละครหลวงสืบมาแต่ไม่ปรากฏหลักฐานการประกอบพิธีในรัชกาลที่ 5 อีกเลย ท่านมาปรากฏชื่อเป็นผู้ประกอบพิธี ในสมัยรัชกาลที่ 6-7 แต่เชื่อกันว่าน่าจะ เป็นผู้ประกอบพิธี มาแล้วแต่ครั้งรัชกาลที่ 5 เพียงแต่ไม่ปรากฏหลักฐานที่เป็นรูปเอกสารประการหนึ่ง ในรัชกาลนี้ได้ตั้งกรมมหรสพขึ้น โดยมีเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.หลาน กุญชร) เป็นผู้บัญชาการ มีหน้าที่ในการมหรสพของชาติหลายอย่าง อย่างหนึ่งคือ โขน ด้วยเหตุนี้ การประกอบพิธีไหว้ครู-ครอบ จะต้องมิช้านอย่างแน่นอน เพราะเป็นประเพณีว่า จะต้องมีการไหว้ครู-ครอบ เป็นประจำทุกปี แต่อาจเป็นการภายในมิได้เกี่ยวข้องกับพระราชพิธี จึงมิได้ปรากฏหลักฐานที่เป็นเอกสาร ในส่วนตัวของพระยานัฏกานูรักษ์ ท่านมีตำแหน่งหน้าที่ในราชการ ได้รับพระราชทานยศ เป็นขุนนัฏกานูรักษ์ (ยศชั้นนายรอง) เมื่อปี พ.ศ.2449 เป็นหลวงนัฏกานูรักษ์ (ยศชั้นหุ้มเพชร) เมื่อ ปี พ.ศ.2453 กล่าวได้ว่าเป็นครูผู้ใหญ่ฝ่ายพระ ที่อยู่ในกฎเกณฑ์ของผู้ประกอบพิธี ด้วยเหตุนี้พระยานัฏกานูรักษ์ คงจะได้รับการยกย่องให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครู-ครอบ โขน-ละคร ในสายพิธีหลวงมาแล้วตั้งแต่รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468)

พระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) ซึ่งในขณะนั้น ได้รับพระราชทานยศเป็นหลวงนัฏกานูรักษ์ ยังคงรับราชการในกรมมหรสพที่ตั้งขึ้นใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลนี้ กรมมหรสพ เจริญรุ่งเรืองขึ้นกว่าเดิม โปรดเกล้าฯ ให้โอน กรมมหรสพเดิมในรัชกาลที่ 5 รวมทั้งรับโอนกรมโขนและกรมปีพาทย์มหาดเล็ก มาจากเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.หลาน กุญชร) มาสังกัดในกรมมหรสพที่ตั้งขึ้นใหม่ หลวงนัฏกานูรักษ์ ได้รับพระราชทานยศเลื่อนขึ้นเป็น พระนัฏกานูรักษ์ในต้นรัชกาล (พ.ศ.2454) และอีก 4 ปี ต่อมาได้รับพระราชทานสัญญาบัตร เป็น พระยานัฏกานูรักษ์ เจ้ากรมโขนหลวง ในปี พ.ศ.2458 นับว่าเป็น

ช่วงที่พระยานักฎานุกรักษ์ ดำรงตำแหน่งหน้าที่สูงสุดในฐานะเจ้ากรมโขนหลวง อีกทั้งเป็นครูผู้ใหญ่ฝ่ายพระที่ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบ โขนละคร ในสายพิธีหลวง สืบต่อมาจนถึงชีวิตในต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 เมื่อปีพ.ศ.2478

ประวัติของพระยานักฎานุกรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) ปรากฏอยู่ในหนังสือที่พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ²⁷ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 9 เมษายน พ.ศ.2479 ว่า

พระยานักฎานุกรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) เกิดเมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ.2408 เป็นบุตรนายทองอยู่ สุวรรณภารต (มหาดเล็ก) * มารดาชื่อ ข้า ได้เข้ารับราชการเป็นโขนหลวง ในรัชกาลที่ 5 ตั้งแต่อายุ 14 ปี

จากหลักฐานการรับราชการ ระบุว่า

พ.ศ.2422-2434	ในตำแหน่งโขนหลวง
พ.ศ.2449	ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร เป็น ขุนนักฎานุกรักษ์ ยศชั้นนายรอง
1 มกราคม พ.ศ.2453	ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร เป็น หลวงนักฎานุกรักษ์ ยศชั้นหุ้มแพร
29 มีนาคม พ.ศ.2454	ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร เป็น พระนักฎานุกรักษ์ ยศชั้นจ่า - นายเวร - รองหัวหมื่น - หัวหมื่น
17 มีนาคม พ.ศ.2458	ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร เป็น พระยานักฎานุกรักษ์ เจ้ากรมโขนหลวง
1 เมษายน พ.ศ.2469	ออกจากราชการโดยยุบเลิกตำแหน่ง ได้เบี้ยบำนาญเดือนละ 250 บาท
1 มกราคม พ.ศ.2469	กลับเข้ารับราชการเป็นผู้กำกับกรมปีพาทย์ และโขนหลวง รับเงินเดือน ๆ ละ 200 บาท และคงรับเบี้ยบำนาญเดือนละ 250 บาท อยู่ด้วย
1 พฤษภาคม พ.ศ.2472	ออกจากราชการโดยสูงอายุ อีกครั้งหนึ่ง

²⁷ หลวงวิจิตรวาทการ, “ประวัติพระยานักฎานุกรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) ใน หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยานักฎานุกรักษ์ เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2479 ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม, หน้า3-9.

* นายทองอยู่ (พิณอก)

- 1 พฤษภาคม พ.ศ.2472 ออกจากประจำการโดยสูงอายุ อีกครั้งหนึ่ง
 1 มีนาคม พ.ศ.2472 ทำการในหน้าที่ปลัดกรมปีพาทย์ และโชนหลวง
 1 เมษายน พ.ศ.2472 พ้นจากหน้าที่ราชการ คงรับแต่เบี้ยบำนาญ
 เดือนละ 250 บาท

ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตามลำดับชั้นต่าง ๆ มากมาย อาทิ

- พ.ศ.2454 ได้รับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา
 31 ธันวาคม พ.ศ.2462 ได้รับพระราชทาน ตริตราภรณ์ช้างเผือก
 31 ธันวาคม พ.ศ.2467 ได้รับพระราชทาน ทวีติยาภรณ์มงกุฎสยาม
 ชั้นวิจิตรรอบครว

พระยานักฎาบุรุษ มีบุตรคนแรก เป็นชาย เกิดจากนางพวง ชื่อ ทองแสง ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็น หลวงไพจิตรนันทการ ต่อมาได้สมรสกับ เทศ เมื่อครั้งมีบรรดาศักดิ์ เป็นขุน มีบุตรธิดาด้วยกัน 3 คน คือ หญิง ชื่อ ทองทศ หญิง ชื่อ ทองกร และชาย ชื่อ ทองสิงห์

พระยานักฎาบุรุษ เป็นศิลปินที่มีชื่อเสียง มีศิษยานุศิษย์ เป็นจำนวนมาก ได้รับเชิญให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบ ให้กับศิษย์ทั้งในพิธีไหว้ครูของหลวง และของราษฎร์ (ตามตำแหน่ง เป็นผู้ประกอบพิธีในพิธีหลวง) ได้เป็นผู้ประกอบพิธีต่อเบื้องพระพักตร์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ.2457 ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน การพระราชพิธีครั้งนี้ นับว่าเป็นพิเศษกว่าการประกอบพิธีไหว้ครูครั้งใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะมีการแสดงต้นเรื่อง ตำนานการไหว้ครู (พิธียัญญูการ) ดังจะกล่าวถึงรายละเอียดในบทต่อไป

พระยานักฎาบุรุษ ป่วยเป็นโรคหัวใจพิการ ถึงมรณกรรม เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2478 เวลา 18 นาฬิกา 15 นาที ณ บ้านเลขที่ 727 ตรอกสาเก เชียงสะพานผ่านพิภพลีลา จังหวัดพระนคร รวมสิริอายุได้ 70 ปี นับได้ว่าท่านเป็นบุคคลที่ทำคุณประโยชน์ทางด้านนาฏยศิลป์ให้กับชาติไทยอย่างใหญ่หลวง และเป็นบุคคลที่รับราชการยืนยาวถึง 56 ปี ยากที่จะหาผู้ใดมีอายุราชการนานเท่านี้

ในเรื่องการได้รับมอบกรรมสิทธิ์ให้เป็นผู้ประกอบพิธี ไม่ปรากฏชัดแจ้งว่าท่านได้รับจากครุท่านใด มีหลักฐานเพียงว่า ท่านได้ครอบครอง ตำราไหว้ครูของนายเกษ (พระราม) ผู้ประกอบพิธีในรัชกาลที่ 4 และอุปกรณ์ในการประกอบพิธีบางอย่างไว้ ตามบทสัมภาษณ์ ของ นายอาคม สายาคม กล่าวว่

พิมพ์ตามหลักฐานในหนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระยานักฎาบุรุษ

“ ตำราของเจ้าคุณครู พระยานัฏกานุรักษ์ ซึ่งได้รับมาจากพ่อครูเกษ ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีสมุดข่อยพระตำรา 1 เล่ม ไม้เท้าฤๅษี 1 อัน (หัวไม้เท้าเป็นรูป หน้าเนื่อทราย - ผู้วิจัย) หน้า พระพิราพ 1 หน้า หน้าเทริด 1 หน้า ตู้เทวรูปพร้อมทั้งเทวรูป ”²⁸ (เทวรูปพระพิฆเนศ พระอิศวร นาฏราช พระเหวัชระ พระพายทรงม้าวลาหก เทวสตรี - ผู้วิจัย)

ถึงแม้ว่า พระยานัฏกานุรักษ์จะได้รับตำราไหว้ครูและอุปกรณ์ต่าง ๆ ของ นายเกษ ก็มี อาจยืนยันได้ว่า ได้รับมอบกรรมสิทธิ์ จากนายเกษ เพราะนายนิมมิอึเหนา ไหว้ครูละครหลวงใน รัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ.2424 เป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่า นายเกษต้องสิ้นชีวิตไปก่อนหน้านั้นแล้ว และปี พ.ศ.2424 พระยานัฏกานุรักษ์ อายุได้ 16 ปี (เกิด พ.ศ.2408) รับราชการในตำแหน่งโขน หลวงได้เพียง 2 ปี เท่านั้น (รับราชการครั้งแรก พ.ศ.2422) ด้วยเหตุนี้ พระยานัฏกานุรักษ์อาจจะได้ รับมอบกรรมสิทธิ์จากนายนิม (อิเหนา) ผู้ประกอบพิธีในช่วงต้นรัชกาลที่ 5 ก็อาจเป็นไปได้ แต่ทั้งนี้ เป็นเพียงข้อสันนิษฐานเท่านั้น เพราะไม่ปรากฏหลักฐานทางเอกสาร และคำบอกเล่าจาก ท่านผู้ใด ทั้งพระยานัฏกานุรักษ์เอง ก็มีได้กล่าวกับท่านผู้ใดในเรื่องนี้

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2468-พ.ศ.2477)

ในตอนต้นรัชกาล กรมมหรสพถูกยุบลงเพราะเป็นกรมใหญ่ เกินกว่าที่รักษาไว้ได้เนื่อง จากภาวะเศรษฐกิจของชาติในขณะนั้น แต่ต่อมาด้วยความสำคัญในการผดุงรักษาสมบัติ วัฒนธรรมของชาติ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นใหม่แต่ลดฐานะลงเป็น กอง รวมอยู่ใน กระทรวงวัง พระยานัฏกานุรักษ์ ซึ่งได้ออกจากราชการไปแต่ต้นปี พ.ศ.2469 กลับเข้ารับราชการ ในกระทรวงวัง ในปลายปี พ.ศ.นั้นอีก โดยให้มีตำแหน่งราชการเป็นผู้กำกับกรมปีพาทย์และโขน หลวงและได้รวบรวมกุลบุตรกุลธิดาเข้าฝึ กหัดศิลปโขนและละครขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

²⁸ ชนิษฐา สังขมรรทร, จิราภรณ์ นุราณฤทธิ, จิราภร ชาญเขียว, กาญจนา โพธิ์ทอง และอุมา แก่นน้อย, “ รายงานการสัมภาษณ์ประวัติบุคคลสำคัญในวงการนาฏศิลป์ไทย อาจารย์ อาคม สยามคม 18 ตุลาคม 2519.” ใน หนังสือที่ระลึก 26 ตุลาคม 2520 อาคม สยามคม ที่ ระลึกครบห้ารอบ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยสังฆภัณฑ์การพิมพ์, 2520) หน้า ๘.

ในรัชกาลนี้ พระยานัฏกานุรักษ์ ปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบสืบมา ดังปรากฏหลักฐาน การประกอบพิธีไหว้ครู ที่เป็นพิธีหลวง 1 ครั้ง เนื่องในการถ่ายทอดทำร่าองค์พระพิราพ

การประกอบพิธีไหว้ครูและครอบ เพื่อถ่ายทอดทำร่าองค์พระพิราพ ใน ปี พ.ศ.2470 ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบ ณ ศาลาสนททัยตมาคม ในพระบรมมหาราชวัง ส่วนการต่อทำร่า ณ ระเบียบคดวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ²⁹ เพื่อจัดแสดงในงานพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางพระเศวตศรเดชดิถีฯ พระคชาธารคู่พระบารมี ในรัชกาลที่ 7 เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ.2470 ณ โรงโขนที่สร้างขึ้น หน้าพระราชวังดุสิต เป็นการแสดงแบบโขนนั่งราวถวายหน้าพระที่นั่ง

ตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยานัฏกานุรักษ์ ยังคงเป็นผู้ประกอบพิธี จวบจนกระทั่งเมื่อทางราชการโอนการช่างกองวังนอก และกองมหรสพ กระทรวงวัง มาสังกัดกรมศิลปากร ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2478 ท่านชราภาพมากแล้วและได้ออกจากราชการไปตั้งแต่ ปี พ.ศ.2472 ท่านเป็นเพียงที่ปรึกษาในเรื่องนาฏยศิลป์ รวมทั้งให้คำแนะนำในการเชิญครูผู้สอนละครให้มาช่วยก่อตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางค์ ที่ตั้งขึ้นในกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ.2477 ³⁰ และในปีต่อมามีท่านก็ถึงแก่อนิจกรรม

ในเรื่องการมอบกรรมสิทธิ์ให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครู-ครอบ สืบต่อจากพระยานัฏกานุรักษ์ ปรากฏหลักฐานที่เป็นคำบอกเล่าจากครูอาจารย์ผู้ใหญ่ในกรมศิลปากร ซึ่งมีอายุอยู่ในระยะเวลาที่ พระยานัฏกานุรักษ์ เป็นผู้ประกอบพิธีว่า ท่านได้มอบกรรมสิทธิ์ การเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบให้กับหลวงวิลาศวงงาม (หรั่ง อินทรนัญ) ศิษย์ผู้มีความเชี่ยวชาญในบทบาทของตัวพระ ตามขนบบัญญัติของผู้ประกอบพิธีในสายพิธีหลวง ที่จะใช้ครูพระเป็นผู้ประกอบพิธีเท่านั้น

²⁹ ประพันธ์ สุคนธชาติ, พระพิราพ (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิพร, 2522), หน้า 28.

³⁰ สัมภาษณ์ คุณครูตมุล ยมะคุปต์, ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ วิทยาลัยนาฏศิลปกรมศิลปากร, พฤศจิกายน 2523.

(คุณครูตมุล ให้สัมภาษณ์ว่า หลวงวิจิตรวาทการ กล่าวให้ท่านฟังว่า พระยานัฏกานุรักษ์ แนะนำให้หลวงวิจิตรฯ ไปเชิญคุณครูตมุล ให้เข้ามาสอนตัวพระ ให้ไปเชิญหม่อมต่วน (สกุลลักษณะ ภัทรนาวิก) มาสอนตัวนาง)

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (พ.ศ.2477-พ.ศ.2489) และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน

ในช่วงนี้เป็นช่วงที่มีการก่อตั้ง กรมศิลปากรขึ้นแล้ว แต่นาฏยศิลป์ของชาติค่อนข้างจะซบเซาในระยะแรก ๆ นาฏยศิลป์ที่จัดแสดงเป็นเพียงการแสดงชุดเล็ก ๆ ไม่สามารถแสดงเป็นเรื่องใหญ่ได้ อีกประการหนึ่งเป็นช่วงที่เกิดการพัฒนารูปแบบการแสดง ให้มีลักษณะเป็นละครปลูกใจที่ไม่ต้องใช้ลีลานาฏยศิลป์มากนัก รูปแบบนาฏยศิลป์ที่เป็นแบบแผนของชาติจึงมิได้มีบทบาทในการแสดง แต่ก็ยังมีการสืบต่อ ดังปรากฏในรูปแบบการเรียนการสอนนาฏยศิลป์ตามแบบแผนละครหลวงในราชสำนัก³¹ ในโรงเรียนนาฏดุริยางค์ หรือโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากรในระยะต่อมา

ถึงแม้ว่าจะเป็นการเริ่มวางรากฐานการเรียนการสอนนาฏยศิลป์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2477 ถึง พ.ศ.2487 แต่ก็ไม่ปรากฏว่ามีการประกอบพิธีไหว้ครูและครอบ เป็นเพียงแค่การคำนับครู เมื่อเริ่มเรียนเท่านั้น โดยมีคุณหญิงนัญญานุรักษ์ เป็นผู้ประกอบพิธี³¹

พ.ศ.2488 จมื่นสมุหพิมาณ หรือ หลวงวิลาศวงงาม (หร่ำ อินทรนัญ) ได้โอนจากกรมพระตำรวจหลวง กระทรวงวัง มารับราชการเป็นครูนาฏยศิลป์ กรมศิลปากร โรงเรียนนาฏศิลป์ได้เปิดรับเด็กชายเข้าฝึกหัดโขน หลวงวิลาศวงงาม ผู้ซึ่งได้รับมอบกรรม ให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบสืบต่อจากพระยานัญญานุรักษ์ จึงเป็นผู้ประกอบพิธี ให้กับโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ในปี พ.ศ.2488 สืบมาจนถึงแก่กรรม

เมื่อเริ่มก่อตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางค์ ในปี พ.ศ.2477 ได้โอนครูอาจารย์นาฏยศิลป์จากกรมโขน กองมหรตพ กระทรวงวัง รวมทั้งคณะละครหลวง ในรัชกาลที่ 7 เข้ามารับราชการ ในกรมศิลปากร ได้มีครูอาจารย์ด้านนาฏยศิลป์ละคร ซึ่งเป็นตัวละครหลวงหรือสืบทอดมาจากละครหลวง มาเป็นผู้วางรากฐาน หลายท่าน อาทิ คุณหญิงนัญญานุรักษ์ (เทศ สุวรรณภารต) หม่อมศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก และครูอาจารย์ที่เป็นตัวละครมีชื่อในสำนักอื่น ๆ ที่สืบทอดมาจากละครหลวง อาทิ นางลมุล ยมะคุปต์ จากคณะละครวังสวนกุหลาบ มาเป็นผู้วางรากฐาน ซึ่งใช้รูปแบบการเรียนการสอนตามแบบละครหลวงทั้งสิ้น

³¹ สัมภาษณ์ น.ส.นิตยา จามรมาน, ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ (อดีตนักเรียนโรงเรียนศิลปากร นาฏดุริยางค์ ที่เข้าเรียนตั้งแต่ ปีพ.ศ.2484), 6 ตุลาคม พ.ศ.2539.

ประวัติของจมีนสมุหพิมาณ หรือหลวงวิลาศวงงาม (หว่า อินทรนัญ) ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ³² เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ.2507 ว่า

เดิมชื่อ หว่า เป็นบุตรนายแห่ม นางจิบ เกิดที่ตำบลคลองมอญ อำเภอบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ.2453 (ตามสมุดประวัติของกรมศิลปากร)

5 กรกฎาคม พ.ศ.2453 (ทะเบียนประจำตัวกรมพระตำรวจหลวง)

22 พฤศจิกายน พ.ศ.2453 (ตามที่ครอบครัวจัดมาให้)

อายุ 10 ขวบ เข้าเรียนที่โรงเรียนวัดเทพศิรินทราวาส เรียนได้ 3 ปี ลาออกไปฝึกหัด โขนหลวง ในกรมโขน ซึ่งเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เป็นผู้บัญชาการ ในขณะนั้นบิดาของท่านรับราชการอยู่แล้ว ท่านฝึกหัดโขนอยู่ที่บ้านเจ้าพระยาเทเวศร์ฯ โดยได้รับคัดเลือกให้เป็นตัวพระ อยู่ในความควบคุมฝึกสอนของหม่อมเข้ม และได้มีโอกาสฝึกหัดเป็นตัวยักษ์ จากคุณหญิงนัญگانุรักษ์ (เทศ) เป็นครั้งคราว

ต่อมาได้ถวายตัวกับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ซึ่งต่อมาได้เสวยราชสมบัติขึ้นเป็นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วจึงโอนเข้ามาสังกัดกรมมหรสพ และได้เข้ามาเป็นศิษย์ ของพระยานัญگانุรักษ์ เจ้ากรมมหรสพ มีโอกาสแสดงเป็นตัวเอกทั้งโขนและละครหลายครั้ง ครั้งหนึ่งได้มีโอกาสแสดงถวายตัวหน้าพระที่นั่ง รับบทเป็นอินทรีตัวแปลง ในการแสดงโขนชุดศึกพรมมาลตร์ จึงได้รับพระราชทานนามสกุลว่า อินทรนัญ

พ.ศ.2468 สิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยุบกรมมหรสพ จึงโอนไปรับราชการในกรมพระตำรวจ เมื่อปี พ.ศ.2469 และได้รับพระราชทานยศ เป็น จมีนสมุหพิมาณ ในปี พ.ศ.2487 ต่อมาโอนมารับราชการเป็นครูนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ได้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบ สืบต่อจากพระยานัญگانุรักษ์ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2488 จนถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2505 คำนวณอายุได้ 70 ปี

ท่านมีบุตร ธิดา 2 ท่าน คือ นายอร่าม อินทรนัญ (อดีตผู้อำนวยการสอนนาฏศิลป์โขนฝ่ายยักษ์ วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร) และนางสาวเกษรอุบล อินทรนัญ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³² มนตรี ตราโมท, “ชีวประวัติจมีนสมุหพิมาณ หรือ หลวงวิลาศวงงาม (หว่า อินทรนัญ),” ใน บทโขน (พระนคร : สำนักพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2507) หน้า (3) - (10).

ท่านเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบให้กับโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ซึ่งนับเป็นสายพิธีหลวง ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2488 จนถึง พ.ศ.2505 โดยได้รับมอบกรรมสิทธิ์สืบต่อจาก พระยานัฏกานุกรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) และในบั้นปลายชีวิตได้มอบกรรมสิทธิ์การเป็นผู้ประกอบพิธีให้กับศิษย์ 3 ท่าน คือ

นายอาคม สายาคม

นายอร่าม อินทรนัญ

ม.ร.ว.จรรยาสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์

นายอาคม สายาคม ผู้ประกอบพิธีไหว้ครู-ครอบ ของกรมศิลปากร (สายพิธีหลวง)

ตั้งแต่ พ.ศ.2505-พ.ศ.2525

หลังจากหลวงวิลาศวงงาม (หรั่ง อินทรนัญ) ผู้ประกอบพิธีในสายพิธีหลวง ถึงแก่กรรมในปี พ.ศ.2505 นายอาคม สายาคม ศิษย์ของท่าน ซึ่งฝึกหัดเป็นตัวพระ มาโดยตลอดและเป็นผู้ที่ได้รับมอบกรรมสิทธิ์ จึงเป็นผู้ที่อยู่ในกฎเกณฑ์ครบถ้วน แต่เพียงผู้เดียว (นายอร่าม อินทรนัญเป็นผู้ที่ฝึกหัดเป็นตัวยักษ์) และได้รับการยกย่องให้เป็นผู้ประกอบพิธีในสายพิธีหลวงสืบต่อมา

ประวัติของนายอาคม สายาคม ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์ที่กรมศิลปากรจัดพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ.2525 ว่า

นามเดิมว่า บุญสม (หลวงวิจิตรวาทการ เป็นผู้เปลี่ยนให้ว่า อาคม) เกิดเมื่อวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ.2460 เป็นบุตรของ นายเจือ ศรียากัย และนางผาด (อิศรางกูร ณ อยุธยา) แต่ นายสายและนางเพ็ญ สายาคม ซึ่งเป็นลุงและป้า เป็นผู้อุปการะมาแต่เกิด จึงใช้นามสกุลว่า "สายาคม" ซึ่งเป็นนามสกุลพระราชทานจาก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เริ่มเรียนวิชาสามัญ ณ โรงเรียนพรหมวิทยามูล เรียนได้ 2 ปี จึงลาออกไปสมัครเรียน โขน ที่บ้านเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ (ม.ร.ว.เย็น อิศรเสนา) เสนาบดีกระทรวงวัง ในรัชกาลที่ 7 และได้เรียนหนังสือที่โรงเรียนศรีอยุธยาควบคู่กันไปจนจบชั้นมัธยมสาม ได้เข้าไปเป็นโขนหลวงในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นตรงต่อ พระยานัฏกานุกรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) อดีตเจ้ากรมโขนหลวงในรัชกาลที่ 6 ผู้กำกับกรมเป็พาทย์และโขนหลวง ในรัชกาลที่ 7 กับคุณหญิงนัฏกานุกรักษ์ (เทศ)

เมื่อเริ่มฝึกหัดโขนนั้นมีอายุ 12 ปี พระยานัญฎกานุกรักษ์ และคุณหญิงให้หัดเป็นตัวพระ ต่อมามอบให้ครูลิ้นจี่ จารุจรรณ ครูควบคุมการฝึกหัดขึ้นต้นอยู่กับพวกละครหลวง ในสมัยนั้น ตัวพระตัวนางผู้ชายฝึกหัดกันที่วังสวนกุหลาบ (บริเวณลสมิสรทหารบก) ส่วนยักษ์และลิงฝึกหัดกันที่บ้านเจ้าพระยารวรพงศ์พิพัฒน์ (บ้านถนนพระอาทิตย์)

อายุ 14 ปี ได้ออกแสดงเป็น พระราม ในเรื่องรามเกียรติ์ ในการแสดง โขน ชุดชาติเดียว ชาติกร โดยสวมหน้ากากโขนนั่งราว แสดงหน้าพระที่นั่งถวาย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ บริเวณสนามหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม ในงานต้อนรับแขกเมือง คือ นายดักลาส แฟร์แบงส์ นักแสดงภาพยนตร์ชาวอเมริกัน ต่อมาได้แสดงหน้าพระที่นั่งอีกหลายครั้ง ที่โรงโขนหลวงสวนมิสกวัน เริ่มเปิดหน้าแสดงโขนเมื่ออายุประมาณ 15-16 ปี เพราะพระยานัญฎกานุกรักษ์ เห็นว่า นายอาคม หน้าสวย ขนาดผู้หญิงเทียบไม่ติด

เข้ารับราชการในกรมมหรสพ เมื่อ พ.ศ.2472 ในแผนกโขนหลวง ตำแหน่ง เด็กขาเงินเดือน 4 บาท จนกระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ พ.ศ.2475 แล้วคณะกรรมการปรับปรุงกระทรวงวัง เสนอรัฐบาลให้อโอนการช่าง กองวังนอกและกองมหรสพ ไปอยู่ในสังกัดกรมศิลปากร ในพ.ศ.2478 การโอนเริ่มจากการส่งจำนวนและรายชื่อข้าราชการที่จะโอนมาก่อนแล้วส่งตัวมาในอีก 2 ปีต่อมา ขณะนั้น นายอาคม บวชอยู่ที่วัดสุนทรธรรมทาน (วัดแค นางเล็ง) และยังขังใจอยู่ว่าควรจะมาหรือไม่ เพราะอัตราเงินเดือนสูงสุดที่ได้รับ คือ 15 บาท มี 3 คน คือ นายอาคม (พระราม) นายอร่าม อินทรนัญ (ทศกัณฐ์) และนายกรี วรละริน (หนุมาน) แต่ในที่สุดก็ตกลงใจสึกมารับราชการในกรมศิลปากร แผนกโขน เป็นครูฝึกพวกตัวพระ โรงเรียนศิลปากรแผนกนาฏดุริยางค์ ระยะนั้นการแสดงโขน-ละคร และดนตรีไทยกำลังทรุดโทรมมาก ท่านจึงไปหัดไวโอลิน

ต่อมาหลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปากร ได้สร้างละครปลุกใจ แต่ใช้ผู้หญิงแสดง นำ พวกครูฝ่ายโขนเป็นแต่เพียงตัวประกอบ แต่นายอาคมได้มีโอกาสเป็นผู้แสดงนำ ในเรื่องมหาเทวี เป็นตัวโอง เพราะหลวงวิจิตรวาทการเห็นว่ามิหนว่ยก้านคมคายดี พุดจาติ แสดงได้คล่อง และยังหาตัวโองผู้หญิงไม่ได้ ท่านได้มีโอกาสแสดงอีกหลายเรื่อง

ครั้นถึงสมัย นายธนิต อยู่โพธิ์ เป็นอธิบดีกรมศิลปากร ได้ร่วมกับหลวงวิลาศวงงาม (เห่า อินทรนัญ) ฟื้นฟูและปรับปรุงการแสดงโขนละคร นายอาคมจึงได้มีโอกาสได้แสดงโขนและละครเป็นประจำ สำหรับโขนนั้นได้รับบทเป็นตัวพระรามเพียงคนเดียวเสมอมา

ในขณะเดียวกัน นายอาคม ก็ยังทำหน้าที่สอนนักเรียนที่โรงเรียนนาฏศิลป์อีกด้วย หน้าที่สำคัญที่ได้รับสืบทอดมาจากครูผู้ใหญ่ฝ่ายโขน-ละคร คือ เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบของกรมศิลปากร

การเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครู-ครอบโขนละครได้นั้น มีประเพณีนิยมกันมาแต่โบราณว่า จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติหลายประการ คือ ตนเองต้องเป็นศิลปินผู้ใหญ่ มีอายุไล่อายุ 50 ปีขึ้นไป ต้องเป็นศิลปินชายผู้ที่มีความรู้ที่วงการนาฏศิลป์ยอมรับนับถือ ต้องรำเพลงหน้าพาทย์ได้ทุกเพลง มีจิตใจยึดมั่นในตำราที่ได้รับมอบมา ไม่เป็นผู้เสพร่าเป็นประจำ มีวาจาสุภาพเรียบร้อย มีสัจจะ มีความกตัญญูต่อครู อาจารย์ และได้รับมอบกรรมสิทธิ์การประกอบพิธี และรับมอบตำราไหว้ครูและทำครอบนาฏศิลป์จากครูผู้ใหญ่ ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวนี้ นายอาคม มีพร้อมทุกประการ

หลวงวิลาศวงงาม ครูผู้ใหญ่ฝ่ายโขนผู้ทำพิธีไหว้ครู และทำพิธีครอบของกรมศิลปากร มาตั้งแต่ พ.ศ.2488 ได้มอบกรรมสิทธิ์ให้นายอาคมเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบ ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ.2504 แต่มีประเพณีที่นับถือกันมาว่าผู้ที่ได้รับมอบจะไม่ทำพิธีไหว้ครูและครอบ ในขณะที่ครูผู้มอบยังมีชีวิตอยู่ เพราะเคารพต่อครูอาจารย์และเชื่อว่าเป็นเสนียดจัญไร จะทำสิ่งใดไม่เกิดความเจริญ เพราะเท่ากับว่าไปตีตนเสมอครู จนกระทั่งปี พ.ศ.2505 หลวงวิลาศวงงามถึงแก่กรรม นายอาคมจึงได้ทำหน้าที่แทน โดยเริ่มประกอบพิธีไหว้ครูและครอบเป็นทางราชการเป็นครั้งแรก ที่โรงเรียนนาฏศิลป์ เมื่อปลายปี พ.ศ.2505

วันที่ 24 มกราคม 2506 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายรงภักดี (เจียร จารุจรณ) ซึ่งรับราชการเป็นตำรวจวัง สังกัดสำนักพระราชวัง ผู้ซึ่งได้รับการถ่ายทอดทำรำสูงสุด “องค์พระพิราพ” จากพระยานัฏกานูรักษ์ และเป็นผู้เดียวที่จดจำและสามารถถ่ายทอดทำรำได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีถ่ายทอดทำรำ ให้กับศิลปินของกรมศิลปากร 4 ท่าน 1 ใน 4 ท่าน คือ นายอาคม และนอกจากนี้ นายอาคม ยังมีหน้าที่ในการประกอบพิธีสังเวชนูชาขององค์พระพิราพ โดยก่อนการถ่ายทอด ได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับเป็นประธานในพิธี และพระราชทานด้ายมงคลสวมศีรษะแก่นายรงภักดี และนายอาคม สหายาคม ขณะที่ทรงสวมด้ายมงคลพระราชทานนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพรให้ นายอาคม มีความสุข ความเจริญ และมีพระราชกระแสให้รักษาประเพณีไว้ให้ดีแล้วถ่ายทอดแก่นุชนรุ่นหลังต่อไป เสร็จแล้วนายอาคมได้ไปประกอบพิธีสังเวชนูชาขององค์พระพิราพ ต่อจากนั้นนายรงภักดีนำศิษย์ทั้งสี่ออกรำหน้าพาทย์องค์พระพิราพ ถ่ายทอดให้จนครบ แล้วนายรงภักดีจึงนำศิษย์ทั้ง 4 เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รับพระราชทานน้ำพระสุหร่ายเป็นเสร็จพิธี

การประกอบพิธีไหว้ครูและครอบโขน-ละครของนายอาคม นอกจากในกรมศิลปากรแล้วยังได้รับเชิญจากสถาบันต่าง ๆ และบุคคลในวงกรมศิลปากรทั่วไปให้ไปประกอบพิธีตลอดมา ท่านได้มีโอกาสถวายการครอบให้พระบรมวงศ์ อาทิ ในปี พ.ศ.2506 ถวายการครอบ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ขณะยังทรงพระเยาว์ ณ พระอุโบสถ
บวรสถานสุทธาวาส 20 กรกฎาคม พ.ศ.2521 ถวายการครอบ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี ณ ศาลามหาภิรมย์ สวนจิตรลดา ในการพิธีบวงสรวงสังเวद्यเพื่อการแสดง
ละครเรื่องพระสุริโยทัย

ผลงานการค้นคว้าและเรียบเรียงตำราทางด้านนาฏศิลป์ มีอยู่มากมาย อาทิ ประดิษฐ์
ทำรำตระนาฏราช ประดิษฐ์ลีลาประกอบท่าเชื่อมภพหลายเส้นในตำราพ็อนรำ ประดิษฐ์ทำรำใน
หน้าพาทย์ไปรยข้าวตอก ให้แก่ศิลปินรุ่นครูใช้รำ ในงานวันเกิดครบ 5 รอบ นายธนิต อยู่โพธิ์
ประดิษฐ์ทำรำในเพลงเชิดจีน ตัว 3 ตอน ชุนแผนพานางวันทองหนี แต่งหนังสือทำรำเทพนมเล็ก
เขียนอธิบายทำรำ พระนางยักษ์ลิง ในหนังสือพระราชทานเพลิงศพ นางมัลลีย์ คงประภัสร์ เขียน
อธิบายทำรำวงมาตรฐานให้อ่านแล้วสามารถรำได้ในหนังสือชัยพฤกษ์ เป็นต้น

นายอาคมได้รับราชการในกรมศิลปากร ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2478 จนครบเกษียณอายุ เมื่อ
วันที่ 30 กันยายน พ.ศ.2521 เป็นศิลปินชั้นพิเศษ ตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ กองการสังคีต
กรมศิลปากร และเนื่องจากเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถในศิลปะด้านโขน ละคร กรมศิลปากรจึง
ได้จ้างไว้ในตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญทางนาฏศิลป์

ในขณะรับราชการได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ดังนี้

1. ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย
2. ตริตราภรณ์ช้างเผือก
3. เหรียญบรมราชาภิเษก รัชกาลปัจจุบัน
4. เหรียญจักรพรรดิมาลา

ส่วนชีวิตครอบครัวนั้นได้สมรสกับ นางสาวเรณู วิเชียรน้อย เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม
พ.ศ.2488 มีบุตรธิดา 3 คน ชื่อ นางสาวเรวดี สายาคม พันเอกอนิรุทธิ์ สายาคม และนาย
อัคนีวาท สายาคม

วันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ.2525 ได้เดินทางไปราชการที่จังหวัดเชียงใหม่พร้อมกับภรรยา
เพื่อประกอบพิธีไหว้ครูและครอบนักศึกษา วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ ในวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ.
2525 และได้ถึงแก่กรรม ณ โรงแรมอินคาต เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ.2525 รวมอายุได้ 65 ปี³³

³³ มนตรี ตราโมท และเพลินพิศ กำราญ “ชีวประวัตินายอาคม สายาคม,” ในรวม
งานนิพนธ์ของนายอาคม สายาคม ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ กรมศิลปากร (กรุงเทพมหานคร :
2525) หน้า 3-22.

สรุป นายอาคม สหายาคม เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบให้กับกรมศิลปากร กล่าวได้ว่า เป็นผู้ประกอบพิธีในสายพิธีหลวง ตั้งแต่ พ.ศ.2505 ถึง พ.ศ.2525 รวมเวลา 20 ปี เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติครบถ้วนตามขนบบัญญัติของการเป็นผู้ประกอบพิธีในพิธีหลวง โดยได้รับมอบกรรมสิทธิ์จากคุณครูหลวงวิลาศวงงาม (ห่อ อินทรนัญ) ในราวปี พ.ศ.2504 แต่ก่อนหน้านั้นขึ้นไป ท่านเคยกล่าวไว้ในบทสัมภาษณ์ ว่า

“ ตำราไหว้ครูในตอนแรก พ่อได้มาจากตำราของเจ้าคุณปู่ พระยาสุนทรเทพระบำ ท่านมาทำไหว้ครูทุกปีที่บ้านถนนเพนียง จนเดินไม่ได้ด้วยความชรา คุณพ่อสายได้รับตำราไว้แล้ว มอบให้พ่อ พ่อก็ทำของพ่อตลอดมาทุกปี โดยที่พ่อไม่ได้บอกใคร ตั้งแต่อายุราว 30 กว่า ๆ ทำเจียบ ๆ ที่บ้านจนปี 2505 ก็ได้รับหน้าที่นี้เป็นทางราชการ ตำราไหว้ครูนี้เป็นตำราเก่าแก่มาก สมัยอยุธยาเห็นจะได้ แล้วต่อมาได้ตำราไหว้ครูจากคุณแม่หญิง (คุณหญิงเทศฯ) เป็นตำราของเจ้าคุณครูพระยานัฏกานูรักษ์ ซึ่งได้รับมาจากพ่อครูเกษ ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีสมุดข่อยพระตำรา 1 เล่ม ไม้เท้าฤๅษี 1 อัน หน้าพระภรต 1 หน้า หน้าพระพิราพ 1 หน้า หน้าเทริด 1 หน้า ตู้พระเทวรูปพร้อมทั้งเทวรูป ต่อมาได้รับมอบจากคุณครูหลวงวิลาศวงงาม (ครูสอนพระ)”³⁴

นอกจากนั้น ท่านยังเป็นผู้ประกอบพิธี ที่ได้รับการถ่ายทอดทำร่างองค์พระพิราพ ซึ่งท่านเป็นครูพระท่านเดียวที่ได้รับ เมื่อ ปี พ.ศ.2506 และได้รับพระราชทานด้ายมงคล และพรพิเศษอีกด้วย

กล่าวได้ว่า ท่านเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติเป็นพิเศษกว่าผู้ประกอบพิธีท่านอื่น ท่านได้ผนวกตำราไหว้ครูทั้งสายพิธีหลวงของพระยานัฏกานูรักษ์ ผ่านมายังหลวงวิลาศวงงาม และสายพิธีราชภัฏของ พระยาสุนทรเทพระบำ (เปลี่ยน สุนทรนัญ) ผ่านทางคุณลุงสาย สหายาคม ตำราไหว้ครูฉบับของครูอาคม ได้เป็นแบบแผนให้กับผู้ประกอบพิธี ในสายพิธีหลวงในปัจจุบัน แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ว่า ท่านสิ้นชีวิตโดยกะทันหัน โดยมีได้มอบกรรมสิทธิ์การประกอบพิธีให้กับศิษย์ผู้ใดสายพิธีหลวงที่สืบทอดมาจากพระยานัฏกานูรักษ์ จึงต้องสิ้นสุดลงที่ยุคสมัยของท่านใน พ.ศ.2525

³⁴ ขนิษฐา สังขบรรพร และคณะ, “รายงานการสัมภาษณ์ประวัติบุคคลสำคัญในวงการนาฏศิลป์ไทย อาจารย์อาคม สหายาคม 18 ตุลาคม 2519,” ใน หนังสือที่ระลึก 26 ตุลาคม 2520 อาคม สหายาคม ที่ระลึกครบห้ารอบ หน้า ๑.

ม.ร.ว.จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบที่ได้รับเชิญจาก
กรมศิลปากรให้เป็นผู้ประกอบพิธี ระหว่างปี พ.ศ.2525 ถึง พ.ศ.2527

เนื่องจากนายอาคม สหายาคม ได้สิ้นชีวิตโดยกะทันหัน กรมศิลปากรจึงขาดผู้ประกอบ
พิธี แต่เนื่องจากมีขนบปฏิบัติสืบมาว่า ผู้ที่ศึกษาวิชานาฏศิลป์จะต้องผ่านพิธีไหว้ครูและครอบ
ด้วยเหตุนี้กรมศิลปากรจึงจำเป็นต้องสรรหาผู้ประกอบพิธี มาประกอบพิธีแทน ในช่วงที่ยังไม่มี
ผู้ประกอบพิธีที่เป็นทางราชการ (สายพิธีหลวง) ม.ร.ว.จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ เป็นผู้ที่มีความ
เหมาะสมถึงแม้จะเป็นศิลปินฝ่ายพระที่มีได้มีหน้าที่ในราชการแต่อย่างไร แต่ท่านเป็นผู้ที่ได้รับ
มอบกรรมสิทธิ์จากหลวงวิลาศวงงาม จึงเป็นผู้ที่มีความเหมาะสมที่สุด กรมศิลปากรจึงเชิญท่าน
เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบ ในช่วงระยะเวลาที่ยังมิได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง ระหว่างปี พ.ศ.
2525 ถึง พ.ศ.2527

ประวัติของท่านได้มอบให้กับผู้วิจัย เพื่อเรียบเรียงขึ้นโดยสังเขปในเอกสารประกอบ
การสอนวิชานาฏศิลป์ไทยวิจัักษณ์ หลักสูตรนาฏศิลป์ชั้นกลาง เมื่อปี พ.ศ.2527 ว่า

ม.ร.ว.จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ เป็นบุตรของ ม.จ.กิติเดชขจร สุขสวัสดิ์ และหม่อมจอม
เกิดเมื่อ 17 ธันวาคม พ.ศ.2461 ณ วังพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช

ในวัยเด็กได้ไปอยู่กับ ม.จ.สืบสุขสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ซึ่งเป็นท่านลุง ท่านมีใจรักในเรื่อง
งานประณีตศิลป์ทุกประเภท และมีความมุ่งหวังที่จะศึกษาในแนววิชาเหล่านี้ แต่มิได้รับการ
สนับสนุน ด้วยใจรักท่านจึงไปศึกษากับครูอาจารย์อีกหลายท่าน จนกระทั่งมีความเชี่ยวชาญได้
สมรสกับนางสาวบรรจง ศุภเวช มีบุตรธิดา รวม 4 คน

1. ม.ส.(หญิง) พิมพ์สวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ (ถึงแก่กรรม)
2. ม.ล.พงษ์สวัสดิ์ สุขสวัสดิ์
3. ม.ล. (หญิง) พูลสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ (ถึงแก่กรรม)
4. ม.ล. พันธุ์สวัสดิ์ สุขสวัสดิ์

ส่วนเรื่องนาฏศิลป์ไทยนั้น ท่านได้ฝึกหัดกับนายปุ่น เวชาคม (เคยเป็นผู้แสดงโขนใน
คณะพระยาสุรินทรเทพระบำ) ในขณะที่มีอายุได้ 16 ปี ฝึกหัดเป็นตัวพระได้แสดงหลายครั้ง เมื่อมี
วัยวุฒิสูงขึ้น จึงได้รับมอบกรรมสิทธิ์ให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบ จากคุณครูอาจารย์
หลายท่าน อาทิ

นายปุ่น เวชาคม	สายพิธิราชบุรี	จากพระยาสุนทรเทพระบำ
หลวงวิลาศวงงาม	สายพิธิหลวง	จากพระยานัฏกานูรักษ์
นายนิ่ม โพธิ์เอี่ยม	สายพิธิราชบุรี	จากหมื่นช่วยสำเร็จสรรพ (สุข ไชยวรรณ) ซึ่งสืบต่อมา จาก พระยาสุนทรเทพระบำ

ท่านประกอบอาชีพรับทำศิระระโขนและงานแกะสลักไม้อยู่ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ส่วนการไปประกอบพิธิไหว้ครุ นั้น ท่านเป็นผู้ประกอบพิธิให้กับสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาคเป็นส่วนใหญ่ และได้รับเชิญให้มาเป็นผู้ประกอบพิธิให้กับกรมศิลปากร ในระหว่างปี พ.ศ.2525 ถึงปี พ.ศ.2527

เกียรติคุณที่ได้รับ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ มีโครงการที่จะเผยแพร่และยกย่องผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม โดยกำหนดวิธีสรรหานักบุคคลที่สมควรยกย่องเชิดชูเกียรติ จากสาขาใดสาขาหนึ่งทางวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่ สาขามนุษยศาสตร์ สาขาศิลปะ สาขาการช่างฝีมือ สาขาคหกรรมศาสตร์และสาขากีฬาและนันทนาการ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้มอบหมายให้ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดลพบุรี วิทยาลัยครูเทพสตรี เป็นศูนย์ประสานงานดำเนินการตามโครงการเผยแพร่เกียรติคุณผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมภาคกลาง โดยนายสุรพันธ์ ยันต์ทอง อธิการวิทยาลัยครูเทพสตรี เป็นประธาน เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนทั่วไปและผู้ประกอบคุณงามความดี ได้มีกำลังใจ ในการประกอบคุณธรรมความดียิ่ง ๆ ขึ้นต่อไป และมีผลงานด้านวัฒนธรรมเป็นการประชาสัมพันธ์ ผลงานของผู้ที่ได้รับยกย่อง พร้อมกับเป็นการพัฒนาสังคมไทยในด้านวัฒนธรรมไปด้วย ซึ่งปรากฏผลว่า ม.ร.ว.จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ เป็นผู้ที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้สมควรได้รับการสดุดีเผยแพร่เกียรติคุณในฐานะ ผู้ที่มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมของภาคกลาง ประจำปี 2527 และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้มอบให้ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยาเป็นเจ้าของเรื่องในการจัดงานสดุดี และเผยแพร่เกียรติคุณ ทั้งนี้ในฐานะที่ ม.ร.ว.จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ เป็นชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จึงนับว่าเป็นเกียรติประวัติที่ชาวอยุธยาได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติอย่างไม่เคยมีมาก่อน

ม.ร.ว.จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ถึงแม้จะเป็นผู้ประกอบพิธิในอกราชการแต่ในช่วงที่กรมศิลปากรขาดผู้ประกอบพิธิ ท่านก็ยังรับเชิญมาเป็นผู้ประกอบพิธิ แบบแผนการประกอบพิธิจะมีลักษณะเป็นแบบผสมระหว่างแบบแผนของพระยานัฏกานูรักษ์ และพระยาสุนทรเทพระบำ แต่

ลักษณะพิเศษของท่าน คือ การเรียกเพลงหน้าพาทย์ที่ไม่ปรากฏในแบบแผนตำราของทั้งสองท่าน เพราะการเรียกเพลงหน้าพาทย์ ท่านจะใช้เพลงหน้าพาทย์สูง ๆ ที่วงบ้านใหม่ทางกระเบนอยุธยาของกำนันสำราญ เกิดผล หรือวงพาทย์รัตนในปัจจุบัน ซึ่งกล่าวกันว่า เป็นหน้าพาทย์ที่สืบมาจาก วงปีพาทย์ของท่านจางวางทั่ว พาทย์โกศลที่ปกปิดกันไว้ และได้ตกไปอยู่ที่อยุธยา แต่เรื่องนี้ไม่เป็นที่ยืนยันแน่ชัดเพราะครูอาจารย์สายดุริยางค์ไทยที่สืบมาจากกรมมหรสพ ในรัชกาลที่ 6 ก็ไม่ยืนยันเช่นกัน ตัวอย่างเพลงหน้าพาทย์สำคัญ ได้แก่ เพลงตระพระคเณศ ตระพระฤๅษี กลไกรกฎ ตระประทานพร เป็นต้น ท่านถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ.2538 ณ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาเสด็จไปพระราชทานเพลิงศพ ในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิทางศิลปะและบำเพ็ญประโยชน์ในการอนุรักษ์ และสืบทอดวัฒนธรรมของชาติ ในวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ.2539 ณ เมรุวัดตึก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ผู้ประกอบพิธีที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานครอบให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโขนละครเมื่อวันพฤหัสบดีที่ 25 ตุลาคม พ.ศ.2527 ณ ศาลาศิลป์ สอนจิตรลดา

การที่นายอาคม สหายคม ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบ ของกรมศิลปากรได้ถึงแก่กรรมโดยกะทันหัน เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ.2525 จึงทำให้ผู้ประกอบพิธีในสายพิธีหลวงที่ได้รับการสืบทอดมาจาก พระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) และหลวงวิลาศวงาม (หว่าอินทรนัญ) ตามลำดับได้ขาดตอนลง ตามประเพณีแต่ดั้งเดิมนั้น หากครูท่านเดิมมิได้มีการมอบกรรมสิทธิ์ให้ศิษย์คนใดคนหนึ่งรับหน้าที่เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูแล้ว ก็จะต้องขอรับพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งผู้ประกอบพิธีไหว้ครูเสียก่อน จากนั้นจึงจะพระราชทานครอบให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบบุคคลดังกล่าวจึงจะสามารถประกอบพิธีไหว้ครูและครอบโขน-ละคร ได้ ทั้งนี้ ด้วยเหตุผลที่ว่า

“ ด้วยประเพณีที่ไทย ถือเป็นหลักมาแต่โบราณกาลว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเอกอัครูปถัมภ์ของศิลปนาฏนาชาติ ทรงอยู่ในที่สูงสุดของศิลปวิทยาการ เมื่อไม่มีตัวครูในสาขานั้น ๆ แล้ว พระมหากษัตริย์จะทรงมอบหรือครอบพระราชนาฏนาผู้ใดให้ปฏิบัติหน้าที่ก็ได้ และผู้ที่ได้รับพระราชนาฏนาครอบแล้ว จะสามารถทำพิธีครอบผู้อื่นต่อไปได้”³⁵

เหตุผลที่กล่าวมาแล้วนี้ น่าจะแสดงให้เห็นระบบความเชื่อที่ว่า นอกจากที่จะเชื่อว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเอกอัครูปถัมภ์ของศิลปนาฏนาชนิด พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะสมมุติเทพ โดยเฉพาะน่าจะหมายถึง พระพรหมเทพ ซึ่งเป็นผู้ประสาทสรรพความรู้ ให้กับมวลมนุษยโลก ด้วยเหตุนี้เมื่อขาดตอนการสืบทอดจึงขอรับพระราชนาฏนาให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชนาฏนาแต่งตั้งดังกล่าว

การพระราชพิธีครั้งนั้น นอกจากจะเสด็จมาเป็นประธานในพระราชพิธีแล้ว ยังทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ บวงสรวงสังเวทยะพยดาครู อาจารย์ ทางฝ่ายนาฏศิลป์และดุริยางค์อีกด้วย นับเป็นพระมหากษัตริย์คุณอย่างยิ่งแก่มวลเหล่านาฏศิลป์ทั้งหลาย แต่อย่างไรก็ตาม ได้มีท่านผู้รู้บางท่าน มีความคิดเห็นที่แตกต่างออกไป ดังเช่น นายธนิต ยูโพธิ์ ได้ปรารภให้ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์³⁶ ฟังว่า เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะพระพรหมเทพ จึงไม่เป็นการสมควรที่จะให้พระองค์ท่านเป็นผู้จุดธูปเทียนบูชาเทพยดา ครูอาจารย์ ควรจะกราบบังคมทูลให้ทรงประทับ เป็นประธานในพระราชพิธี จึงจะเป็นการเหมาะสม

การดำเนินงานขอรับพระราชนาฏนาแต่งตั้งผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบโขน-ละคร ในสายพิธีหลวง มีรายละเอียดขั้นตอนดำเนินการ ซึ่งจะเป็นหลักฐานสำคัญต่อไป จึงขอบันทึกไว้ดังนี้

³⁵ กรมศิลปากร, “จดหมายเหตุพระราชพิธีพระราชนาฏนาครอบประธานผู้ประกอบพิธีไหว้ครู โขน-ละคร และต่อทำรำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพ ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา วันพฤหัสบดีที่ 25 ตุลาคม พ.ศ.2527,” ใน นิตยสารศิลปากร ปีที่ 29 เล่ม 1 มีนาคม 2528 (กรุงเทพมหานคร : สหประชาพานิชย์, 2528) หน้า 39-40.

³⁶ สัมภาษณ์ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ รองอธิการบดี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 26 มกราคม พ.ศ.2541

เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมศิลปากร ดำเนินการคัดเลือกบุคคลผู้มีคุณสมบัติพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่นี้ แล้วนำความกราบบังคมทูลเพื่อ มีพระบรมราชวินิจฉัย ก่อนที่จะทรงประกอบพระราชพิธีพระราชทานครอบให้ต่อไป

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2526 คุณหญิงอารี กุณตนต์ อธิบดีกรมศิลปากร ขณะนั้นได้ มีคำสั่งเลขที่ 417/2526 ลงวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ.2526 ตั้งคณะกรรมการสรรหาผู้ทำหน้าที่ ผู้ประกอบพิธีไหว้ครุประกอบด้วย

1. คุณหญิงอารี กุณตนต์ อธิบดีกรมศิลปากร เป็นประธานกรรมการ
2. นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ รองอธิบดีกรมศิลปากร เป็นรองประธานกรรมการ
3. คุณหญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทยเป็นที่ปรึกษา
4. นายมนตรี ตราโมท ผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย เป็นที่ปรึกษา
5. นายสวัสดิ์ ปิยะกาญจน์ ผู้อำนวยการ กองศิลปศึกษา
6. นายเสรี หวังในธรรม ผู้อำนวยการ กองการสังคีต
7. นางประกอบ ลาภเกษร ผู้อำนวยการวิทยาลัย นาฏศิลป์
8. นางสถาพร สันทอง ผู้อำนวยการฝ่ายศิลป การแสดง การสังคีต

ต่อมาได้มีคำสั่งแต่งตั้ง นางดนตรี ตราโมท คีตศิลป์ 3 กองการสังคีต ร่วมเป็น กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการเพิ่มขึ้นอีกตำแหน่งหนึ่ง

คณะกรรมการได้มีการประชุมระหว่างวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ.2526 ถึงวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ.2527 รวม 8 ครั้ง เพื่อพิจารณาคัดเลือกบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะทำหน้าที่ ผู้ประกอบพิธีไหว้ครุโซน-ละคร

คณะกรรมการฯ ได้คัดเลือกศิลปินผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม ได้ 6 คน คือ นายธีรยุทธ ยวงศรี นายรามพ โพธิเวส นายธงไชย โพธิยารมย์ นายทองสุข ทองหลิม นายอุดม อังสุธร และนายสมบัติ แก้วสุจริต ต่อมานายรามพ โพธิเวส ได้ขออนุญาตจากการรับครอบเป็นผู้ ประกอบพิธีไหว้ครุโซน-ละคร โดยขอรับเป็นผู้รับครอบองค์พระพิราพอย่างเดียว คงเหลือจำนวนผู้ รับครอบเป็นผู้ประกอบพิธีเพียง 5 คน คณะกรรมการได้ทำหนังสือถึงศิลปินทั้งห้าเพื่อสอบถาม ความสมัครใจ แล้วจึงนำรายชื่อพร้อมทั้งประวัติและผลงานขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบ

ฝ่าละอองธุลีพระบาท เพื่อมีพระราชวินิจฉัยซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งผู้ประกอบพิธีไหว้ครุโชน-ละคร ให้ตามที่กราบบังคมทูล ทั้งยังมีพระราชกระแสเพิ่มเติมว่า

“เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญ สมควรจะจัดเป็นพิธี เพื่อให้ศักดิ์สิทธิ์และเป็นหลักฐานปรากฏ และควรที่จะมีศิลปินโชน-ละคร ผู้เฒ่าผู้ใหญ่ที่เคยเป็นโชน-ละครหลวง หรือศิลปินภายนอก ผู้ที่ศิลปินด้วยกันยกย่องนับถือ รวมเป็นสักขีพยานในพิธีด้วยทั้งนี้ให้กรมศิลปากรกับสำนักพระราชวัง ร่วมปรึกษาดำเนินงานให้รอบคอบถี่ถ้วน”³⁷

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีครอบประธานผู้ประกอบพิธีไหว้ครุโชน-ละคร และต่อทำร่างองค์พระพิราพให้กับศิลปินกรมศิลปากร ใน วันพฤหัสบดีที่ 25 ตุลาคม พ.ศ.2529 ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา

ประวัติผู้ประกอบพิธี ทั้ง 5 ท่าน ที่ได้รับพระราชทานครอบให้เป็นผู้ประกอบพิธี

1. นายธีรยุทธ ยวงศรี

- เกิดเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ.2477
- บิดา นายย่อย ยวงศรี มารดา นางถนอม ยวงศรี
- การศึกษา วุฒินาฏศิลป์ชั้นกลาง และวุฒิประกาศนียบัตรครูพิเศษมัธยม (พ.ม.)
- อุปสมบท ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ พ.ศ.2498

³⁷ กรมศิลปากร, “จดหมายเหตุพระราชพิธีพระราชทานครอบประธานประกอบพิธีไหว้ครุโชน-ละคร และต่อทำร่างเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพ ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา วันพฤหัสบดีที่ 25 ตุลาคม พ.ศ.2527,” ใน นิตยสารศิลปากร ปีที่ 29 เล่ม 1 มีนาคม 2528, หน้า 41.

* พระราชทานครอบให้เป็นผู้ประกอบพิธี 5 ท่าน คือ นายธีรยุทธ ยวงศรี นายธงไชย โภชยามย์ นายทองสุก ทองหลิม นายอุดม อังศุธร นายสมบัติ แก้วสุจริต พระราชทานครอบ และต่อทำร่างองค์พระพิราพ 7 ท่าน คือ นายรามพ โพธิเวส นายไชยยศ คุ่มมณี นายจตุพร รัตนวราหะ นายจุมพล โชติทัตต์ นายสุตจิตต์ พันธุ์สังข์ นายสมศักดิ์ ทัตติ และนายศิริพันธ์ อัญญาวัชระ ในการพระราชพิธีนี้ได้ครอบให้นายมนตรี ตราโมท เป็นผู้ประกอบพิธีเป็นกรณีพิเศษ อีกด้วย

- ที่อยู่ปัจจุบัน เลขที่ 107 หมู่ที่ 2 ถนนโพธาราม ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- ประวัติการรับราชการ เริ่มเข้ารับราชการเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ.2515 ตำแหน่ง ครูจัตวา, วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ ดำรงตำแหน่งสุดท้าย อาจารย์ 2 ระดับ 6 วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ เกษียณอายุราชการ เมื่อวันที่ 30 กันยายน พ.ศ.2537
- เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับ ตริตรวภรณ์มงกุฎไทย พ.ศ.2526.

ประสบการณ์ด้านการแสดง

การฝึกหัด

ฝึกหัดเป็นตัวละครกับหลวงวิลาศวงงาม และนายอาคม สหายาคม ต่อมานางมัลลิกงประกาศ ผู้เป็นยายพาไปฝึกหัดเพิ่มเติมกับคุณหญิงนงกานุกรักษ์ (เทศ) เป็นการเพิ่มพูนความรู้ทางด้านนาฏศิลป์ให้มากยิ่งขึ้น

ผลงานการแสดง

เป็นผู้แสดงโขน-ละคร ให้ประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศชม ณ โรงละครศิลปากร โรงละครแห่งชาติ ทำเนียบรัฐบาล และสถานที่อื่น ๆ

ด้านการแสดงโขน

แสดงเป็นตัวละครเอกในเรื่องรามเกียรติ์ เช่น พระราม พระลักษมณ์ อินทรีตแปลง หนุมานแปลงเป็นมานพ พระอิศวร พระนารายณ์ เป็นต้น

ด้านการแสดงละคร

- แสดงเป็นพระบรมจักรกฤษณ์ ในละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง อุนรุท
- แสดงเป็นสินสมุทร ในละครเรื่องพระอภัยมณี ตอน พบนางละเวง
- แสดงเป็นพลายชุมพล ในละครพันทางเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ตอน พระไวยแตกทัพ
- แสดงเป็นพลายเพชร ในละครพันทางเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ตอน พลายเพชร

พลายบัวออกศึก

- แสดงเป็นพราหมณ์ ในละครเรื่องพระสุธนมโนห์รา ตอน บุษายัญ
- แสดงเป็นพี่เลี้ยงพระรถเสน ในละครนอกเรื่อง พระรถ-เมรี
- แสดงเป็นคนชง ในละครเรื่องอิเหนา ตอน ประสันตาท่อนก
- แสดงเป็นบริวารจระเข้ ในละครเรื่องไกรทอง ตอน ปราบชาละวัน
- แสดงเป็นตัวละครต่าง ๆ เป็นครั้งคราว ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ และในรายการศรีสุชนาฏกรรม เป็นต้น

ด้านวิชาการ

- เป็นผู้จัดทำเอกสารคำบรรยายเกี่ยวกับละครจีน และการแสดงพื้นเมืองไทย ล้านนา
- เป็นที่ปรึกษาทั้งในวิทยาลัยนาฏศิลป์และสถาบันอื่น ๆ ในการทำศิลปนิพนธ์ วิทยานิพนธ์
- เป็นวิทยากรในการอบรมครู อ.ศ.ร. (อบรมการศึกษาภาคฤดูร้อน) เป็นผู้บรรยายเกี่ยวกับการพ้อนรำในการประชุม ป.ศ.ร. (ปราชญ์สภา เพื่อการศึกษาระหว่างปีภาคเรียนฤดูร้อน) ร่วมกับวิทยากรในกระทรวง ศึกษาธิการ

ประสบการณ์เกี่ยวกับการไหว้ครู และครอบจีน-ละคร

- เป็นผู้ช่วยนางมัลลิกา คงประภัทร์ (ครูหมั่น) จัดเตรียมเครื่องสังเวทในพิธีไหว้ครูและเป็นผู้ติดตามหลวงวิลาศวงงาม (หรั่ง อินทรนัญ) และติดตามนายอาคม สหายาคม ไปประกอบพิธีไหว้ครูให้กับศิลปิน นักเรียน นักศึกษาและคณะต่าง ๆ และในพิธีไหว้ครู ปีการศึกษา 2524 ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ นายอาคม สหายาคม ได้ทำพิธีมอบให้เป็นพิธีกรช่วยเหลือในการครอบครูแก่นักศึกษา

2. นายธงไชย โพธิ์อารมย์

- เกิดเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2482
- บิดา ร้อยโทล้อม โพธิ์อารมย์ มารดา นางทองอยู่ โพธิ์อารมย์
- การศึกษา วุฒินาฏศิลป์ชั้นสูง
- อุปสมบท ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม พ.ศ.2517
- ที่อยู่ปัจจุบัน เลขที่ 173 ถนนเพชรเกษม แขวงปากคลอง เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร
- ประวัติการรับราชการ เริ่มเข้ารับราชการ เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2506 ตำแหน่งศิลปินจัดวา กองการสังคีต กรมศิลปากร ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง นาฏศิลป์ 9 ระดับ 9 ปฏิบัติหน้าที่หัวหน้ากลุ่มนาฏศิลป์ สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร
- เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับ
เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย พ.ศ.2511
เบญจมาภรณ์ช้างเผือก พ.ศ.2513

จตุรดาภรณ์มิ่งกุฎไทย พ.ศ.2515

จตุรดาภรณ์ช้างเผือก พ.ศ.2519

ตรีตาภรณ์ช้างเผือก พ.ศ.2524

ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก พ.ศ.2539

ประสบการณ์ด้านการแสดง

การฝึกหัด

เริ่มฝึกหัดเป็นตัวละครจากนายอาคม สายาคม ต่อมาฝึกหัดเป็นตัวนางโดยมี
ขุนवादพิศวง (แถม ศิลปชีวิติน) เป็นผู้ฝึกสอนและย้ายไปฝึกหัดเป็นตัวยักษ์ กับ
นายอร่าม อินทรนัญ และนายทองเริ่ม มงคลนัญ ภายหลังจากกรมศิลปากรซึ่งมี
หน้าที่จัดการแสดงโขนและการแสดงเบ็ดเตล็ดในงานต้อนรับอาคันตุกะจาก
ต่างประเทศของรัฐบาลเพิ่มมากขึ้น ผู้แสดงเป็นตัวละคร ในการแสดงโขนในเวลานั้น
มีไม่เพียงพอ จึงได้รับการคัดเลือกให้ฝึกหัดเป็นตัวละคร โดยมีท่านผู้หญิงแล้ว
สนิทวงศ์เสนี ฝึกหัดและได้แสดงเป็นตัวเอกเสมอมาจนถึงปัจจุบัน

การแสดง

เป็นผู้แสดงโขน-ละคร และการแสดงเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ให้ประชาชนชม ณ
โรงละครศิลปากร โรงละครแห่งชาติ ทำเนียบรัฐบาล และสถานที่อื่น ๆ

ด้านการแสดงโขน

- แสดงเป็นตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ เช่น พระราม พระลักษมณ์ พระอิศวร พระ
นารายณ์ พระพรหม เป็นต้น

ด้านการแสดงละคร

- แสดงเป็นพระไวย ในละครเรื่อง ขุนช้าง-ขุนแผน
- แสดงเป็น พระคาวี ในละครนอก เรื่อง คาวี
- แสดงเป็น พระเจ้ากรุงอังวะ ในละครพันทาง เรื่อง ราชธานีราช ตอน สมิงพระราม

อาสา

- แสดงเป็น ฮเนา ในละครเรื่อง เงาะป่า
- แสดงเป็น ไกรทอง ในละครเรื่อง ไกรทอง
- แสดงเป็น พระเจ้าปดุง ในละครเรื่อง ตึกเก้าทัพ
- แสดงเป็น พระเจ้ากาหลิบ ในละครเสภา เรื่อง อานูนะชน

งานที่ได้รับมอบหมาย

เป็นผู้หนึ่งซึ่งได้รับการถ่ายทอดนาฏศิลป์ทั้งในด้านโขนและละครจากท่านผู้หญิงแผ้ว สนิทวงศ์เสนี (ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์) และได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ถ่ายทอดให้กับศิลปินรุ่นหลัง ช่วยฝึกสอนนาฏศิลป์ให้หน่วยราชการบางหน่วยซึ่งได้ติดต่อเป็นทางราชการ ในบางครั้งได้รับมอบหมายให้เป็นหัวหน้าคณะศิลปวัฒนธรรมสัญจรไปเผยแพร่นาฏศิลป์ในจังหวัดต่าง ๆ เป็นผู้ฝึกซ้อม ช่วยฝึกซ้อม และกำกับการแสดง ณ โรงละครแห่งชาติ และตามสถานที่อื่น ๆ

นอกจากการปฏิบัติหน้าที่ในประเทศดังกล่าวแล้ว ยังได้รับการคัดเลือกเป็นผู้แสดงในการแสดงนาฏศิลป์ เพื่อเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ณ ต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่น มาเลเซีย จีน เมียนมา อินโดนีเซีย เยอรมนี สวีเดน รัสเซีย เดนมาร์ก ฯ

3. นายทองสุข ทองหลิม

- เกิดเมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ.2482
- บิดา นายอ้อด ทองหลิม มารดา นางทองอยู่ ทองหลิม
- การศึกษา วุฒินาฏศิลป์ชั้นกลาง
- อุปสมบท ณ วัดบวรนิเวศวิหาร พ.ศ.2516
- ที่อยู่ปัจจุบัน เลขที่ 341 ถนนวงศ์สว่าง แขวงบางซื่อ เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร
- ประวัติการรับราชการ เริ่มเข้ารับราชการเมื่อวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ.2512 ตำแหน่ง ศิลปินจัตวา กองการสังคีต กรมศิลปากร ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง อาจารย์ 2 ระดับ 7 วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร
- เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับ
 - ดริตรภรณ์มงกุฎไทย พ.ศ.2526
 - ดริตรภรณ์ช้างเผือก พ.ศ.2532

ประสบการณ์ด้านการแสดง

การฝึกหัด

เริ่มฝึกหัดเป็นตัวยักษ์ กับนายอร่าม อินทรนัญ นายหยัด ช้างทอง นายยอดแสง กักดีเทวา ต่อมาย้ายไปฝึกหัดเป็นตัวพระกับหลวงวิลาศวงงาม (หรั่ง อินทรนัญ) นายอาคม สายาคม นายจำนง พรพิสุทธิ์ ภายหลังได้ฝึกหัดเพิ่มเติมจากท่านผู้หญิงแผ้ว สนิทวงศ์เสนี นางลมุล ยมะคุปต์ นางเฉลย ศุขะวณิช นางมัลลิส คงประภักดิ์ (ครูหมั่น)

ด้านการแสดง

แสดงโขน ละคร และแสดงเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ให้ประชาชนชาวไทย และชาวต่างประเทศชม ณ โรงละครศิลปากร โรงละครแห่งชาติ และสถานที่อื่น ๆ

ด้านการแสดงโขน

แสดงเป็นตัวเอกในเรื่องรามเกียรติ์ เช่น พระราม พระลักษมณ์ พระอศิวร พระนารายณ์ พระพรหม พระอินทร์ อินทรชิตแปลง หนุมานแปลงเป็นมานพ เป็นต้น

ด้านการแสดงละคร

- แสดงเป็น พระคาวี ในละครนอกเรื่อง คาวี
- แสดงเป็น อาบุญหะชัน ในละครเสภาเรื่อง อาบุญหะชัน
- แสดงเป็น พลายชุมพล พระไวย ขุนแผน พระพันวษา พลายบัว ในละครเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอนต่าง ๆ
- แสดงเป็น ไกรทอง ในละครเรื่อง ไกรทอง
- แสดงเป็น จู่ง ในละครเรื่อง สามก๊ก

ฯลฯ

งานที่ได้รับมอบหมาย

- เป็นผู้ฝึกสอนวิชานาฏศิลป์ (ตัวพระ) ให้กับนักเรียน นักศึกษาในวิทยาลัยนาฏศิลป์ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค
- เป็นวิทยากรในการอบรมครูทั่วไป (หลักสูตรอบรมการศึกษา ภาคฤดูร้อน)
- เป็นผู้ฝึกสอนนาฏศิลป์ให้แก่ศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสถาบันการศึกษา หน่วยราชการอื่น ๆ ที่ขอมา

ประสบการณ์เกี่ยวกับการไหว้ครูและครอบ โขน-ละคร

เป็นผู้ช่วย นายอาคม สายาคม จัดเตรียมเครื่องสังเวทประกอบพิธีไหว้ครูและครอบ โขน-ละคร ให้แก่ศิลปิน นักเรียน นักศึกษา และคณะกรรมการแสดงเอกชน ปี พ.ศ.2520 ได้ทำพิธีมอบให้เป็นพิธีกรช่วยเหลือในการครอบครูแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในพิธีไหว้ครูและครอบ โขน-ละคร ณ บ้านสวนพลู (บ้าน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช)

4. นายอุดม อังสุร

- เกิดเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ.2483
- บิดา นายคุณกั้ง อังสุร มารดา นางแฉล้ม อังสุร
- การศึกษา วุฒินาฏศิลป์ชั้นสูง และวุฒิสศึกษาศาสตร์บัณฑิต
- อุปสมบท ณ วัดเกตุมดีศรีวราราม จังหวัดสมุทรสาคร พ.ศ.2517
- ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 54/42 ถ.บางกรวย-ไทรน้อย ตำบลบางกรวย อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี
- ประวัติการรับราชการ เริ่มรับราชการเมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2503 ในตำแหน่งศิลปินจิตอาสา กองการสังคีต กรมศิลปากร
ปัจจุบัน ดำรงตำแหน่ง อาจารย์ 3 ระดับ 8 วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร
- เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับ
 ดริตรภรณ์ช้างเผือก พ.ศ. 2526
 ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย พ.ศ.2539

ประสบการณ์ด้านการแสดง

การฝึกหัด

เริ่มฝึกหัดเป็นตัวพระกับหลวงวิลาศวงงาม (หรั้า อินทรนัญ) นายอาคม สายาคม นายวงศ์ ล้อมแก้ว นายจำนง พรพิสุทธ์ นางลมุล ยมคุปต์ นางเฉลย สุชะวณิช

การแสดง

เป็นผู้แสดงโขน-ละคร ให้ประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ณ โรงละครศิลปากร โรงละครแห่งชาติ ทำเนียบรัฐบาลและสถานที่อื่น ๆ

ด้านการแสดง โขน

แสดงเป็นตัวเอกในเรื่องรามเกียรติ์ เช่นพระราม พระลักษมณ์ พระอรชุน พระอิศวร พระนารายณ์ อินทรชิตแปลง หนุมานแปลงเป็นมานพ เป็นต้น

ด้านการแสดงละคร

- แสดงเป็นพระไวย ในละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอน พระไวยแตกทัพ
- แสดงเป็น สมิงพระราม ในละครเรื่องราชาธิราช ตอน สมิงพระรามอาสา
- แสดงเป็น พระร่วง ในละครเรื่องพระร่วง
- แสดงเป็น พญาราชवंสสัน ในละครเรื่อง พญาราชवंสสัน
- แสดงเป็น ท้าวพรหมทัต ในละครตีกตำบรพพ์ เรื่อง จันทกนิรี
- แสดงเป็น พญาจำเมือง ในละครพันทาง เรื่อง พญาผานอง

- แสดงเป็น พระศรีธรรมมาโคกราช ในละครเรื่อง ศรีธรรมมาโคกราช

ฯลฯ

งานที่ได้รับมอบหมาย

- เป็นผู้สอนวิชานาฏศิลป์ โขน-ละคร ให้แก่นักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์และ
นักศึกษาระดับปริญญาตรี คณะนาฏศิลป์และดุริยางค์ สาขานาฏศิลป์ไทย
สถาบันราชมงคล
- ทำหน้าที่ควบคุม ฝึกซ้อมและกำกับการแสดงทุกครั้งที่มีการแสดงของวิทยาลัย
นาฏศิลป์
- เป็นวิทยากรอบรมครู อ.ศ.ร (อบรมการศึกษาภาคฤดูร้อน)

นอกจากปฏิบัติหน้าที่ในประเทศดังกล่าวแล้ว ยังได้รับการคัดเลือกเป็นผู้แสดงใน
การแสดงนาฏศิลป์ เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรม ณ ต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย
เยอรมนี เมียนมา และอินโดนีเซีย

5. นายสมบัติ แก้วสุจริต

- เกิดเมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ.2489
 - บิดา นายเต็ม แก้วสุจริต มารดา นางล้นจี แก้วสุจริต
 - การศึกษา วุฒินาฏศิลป์ชั้นสูง และวุฒิมัธยมศึกษาบัณฑิต มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ
 - อุปสมบท ณ วัดดาวดึงษาราม พ.ศ.2524
 - ที่อยู่ปัจจุบัน 195/2 แขวงบางยี่ขัน เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร
 - ประวัติการรับราชการ เริ่มรับราชการเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ.2510
ตำแหน่ง ครูตรี โรงเรียนนาฏศิลป์ ปัจจุบันดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ
ส่วนการแสดง สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร ระดับ 8
- เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับ
- ตริตรภรณ์ช้างเผือก พ.ศ.2523
 - ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย พ.ศ.2531
 - ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก พ.ศ.2534

ประสบการณ์ด้านการแสดง

การฝึกหัด

เริ่มฝึกหัดเป็นตัวลึงกับนายกรี วรคะริน นายฉลาด พุกลานนท์ นายสังัด ไชยกะ นายช่วย สุตแสดง นายแสง อัญญาวัชระ นายฤกษ์ชัย เสงวีรัตน์ นายบุญชัย เฉลยทอง ต่อมาย้ายไปฝึกหัดเป็นตัวพระกับหลวงวิลาศวงงาม (หว่า อินทรนัญ) นายอาคม สายาคม นายวงศ์ ล้อมแก้ว นางลมุล ยมะคุปต์ นางเฉลย ศุระนิช นายอุดม อังสุร ภายหลังได้รับการฝึกหัดเพิ่มเติมจาก ท่าน ผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี และฝึกหัดรำโนห์รา กับขุนอุปถัมภ์นรากร จนสามารถแสดงได้เป็นอย่างดี

การแสดง

เป็นผู้แสดงโขน-ละครและการแสดงเบ็ดเตล็ดให้ประชาชนชม ณ โรงละครศิลปากร โรงละครแห่งชาติ ทำเนียบรัฐบาล และสถานที่อื่น ๆ

ด้านการแสดงโขน

แสดงเป็นตัวเอกในเรื่องรามเกียรติ์ เช่น พระราม พระลักษมณ์ พระพรต พระสัตรุด พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม พระอินทร์ พระอรชุน เป็นต้น

ด้านการแสดงละคร

- เป็นตัวเอกในละครเรื่องต่าง ๆ
- แสดงลิเกบทพระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระหั้นอากาศ ณ หอสมุดแห่งชาติ และโรงละครแห่งชาติ

งานที่ได้รับมอบหมาย

- เป็นผู้ควบคุม ฝึกซ้อมการแสดงโขน-ละคร และการแสดงเบ็ดเตล็ด ของวิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราช วิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัย วิทยาลัยนาฏศิลปร้อยเอ็ด วิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ และวิทยาลัยนาฏศิลปอ่างทอง
- เป็นผู้สอนวิชานาฏศิลป์โขน (พระ) ทั้งภาคปฏิบัติและทฤษฎีให้กับนักเรียน นักศึกษา วิทยาลัยนาฏศิลปต่าง ๆ
- เป็นผู้สอนการแสดงให้กับหน่วยราชการต่าง ๆ ที่ขอมา
- ได้เดินทางไปเผยแพร่วัฒนธรรมไทย ณ ประเทศต่าง ๆ เช่น มาเลเซีย เมียนมา ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย จีน และประเทศในภาคพื้นยุโรป

สรุป

การสืบทอดประเพณีไหว้ครูโขน-ละคร (พิธีหลวง) ตั้งแต่ พ.ศ.2397 ถึง พ.ศ.2540 สามารถสรุปได้เป็น 3 ยุค คือ

ยุคที่ 1 เริ่มตั้งแต่มีหลักฐานการประกอบพิธีไหว้ครูละครหลวง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เมื่อ พ.ศ.2397 โดยมี นายเกษ (พระราม) เป็นผู้ประกอบพิธีจนถึงพระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) พ.ศ.2478

ยุคที่ 2 สมัยตั้งโรงเรียนนาฏศิลป์ เริ่มตั้งแต่ การประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละคร ครั้งแรกของโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร เมื่อปี พ.ศ.2488 โดยมี หลวงวิลาศวงงาม (หรั่ง อินทรนัญ) เป็นผู้ประกอบพิธี จนถึงเมื่อกรมศิลปากรเชิญ ม.ร.ว.จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ มาเป็นผู้ประกอบพิธีถึงปีพ.ศ.2527

ยุคที่ 3 เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทานครอบประธาน ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละคร เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ.2527 ถึงปัจจุบัน

ลักษณะของการสืบทอดพิธีไหว้ครูโขน-ละคร (พิธีหลวง) สรุปได้ว่า

ในยุคที่ 1 (พ.ศ.2397-พ.ศ.2478) การสืบทอดในเรื่องของการรับมอบกรรมสิทธิ์ การเป็นผู้ประกอบพิธี ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด เพียงแต่สามารถเรียงลำดับการเป็นผู้ประกอบพิธี ในพิธีหลวง ได้ว่า เริ่มตั้งแต่ นายเกษ (พระราม) นายนิม (อิเหนา) จนถึง พระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต)

ในยุคที่ 2 (พ.ศ.2488-พ.ศ.2527) การสืบทอดในเรื่องของการรับมอบกรรมสิทธิ์การเป็นผู้ประกอบพิธี มีหลักฐานปรากฏชัดเจน เริ่มตั้งแต่ พระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) เป็นผู้มอบกรรมสิทธิ์ให้กับหลวงวิลาศวงงาม (หรั่ง อินทรนัญ) และเป็นผู้ประกอบพิธี ให้กับกรมศิลปากร ตั้งแต่ปี พ.ศ.2488 จนถึง พ.ศ.2505 หลวงวงวิลาศวงงาม เป็นผู้มอบกรรมสิทธิ์ ให้กับนายอาคม สหายาคม ในราวปี พ.ศ.2504 และนายอาคม สหายาคม เป็นผู้ประกอบพิธี ตั้งแต่ปี พ.ศ.2505 ถึง พ.ศ.2525 ต่อมากรมศิลปากรได้เชิญ ม.ร.ว.จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ผู้ซึ่งได้รับมอบกรรมสิทธิ์ จากหลวงวิลาศวงงาม มาเป็นผู้ประกอบพิธี ให้กับกรมศิลปากร ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2525 ถึง พ.ศ.2527

ในยุคที่ 3 (พ.ศ.2527 ถึงปัจจุบัน พ.ศ.2540) เนื่องจากนายอาคม สหายาคม ผู้ซึ่งได้รับมอบกรรมสิทธิ์ หลวงวิลาศวงงาม (หรั่ง อินทรนัญ) สิ้นชีวิตโดยกะทันหัน จึงมิได้มอบกรรมสิทธิ์ในสายพิธีหลวงที่สืบทอดมาให้กับศิษย์ผู้ใด นับว่าสายพิธีหลวงของพระยานัฏกานูรักษ์สิ้นสุดลงโดยปริยายถึงแม้จะมี ม.ร.ว.จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ อยู่ก็ตาม แต่ท่านมิได้เป็นศิลาปินของกรมศิลปากร ลักษณะเช่นนี้จึงต้องกราบบังคมทูล ขอพระราชทานวินิจฉัยเพราะตามประเพณี เมื่อถึง

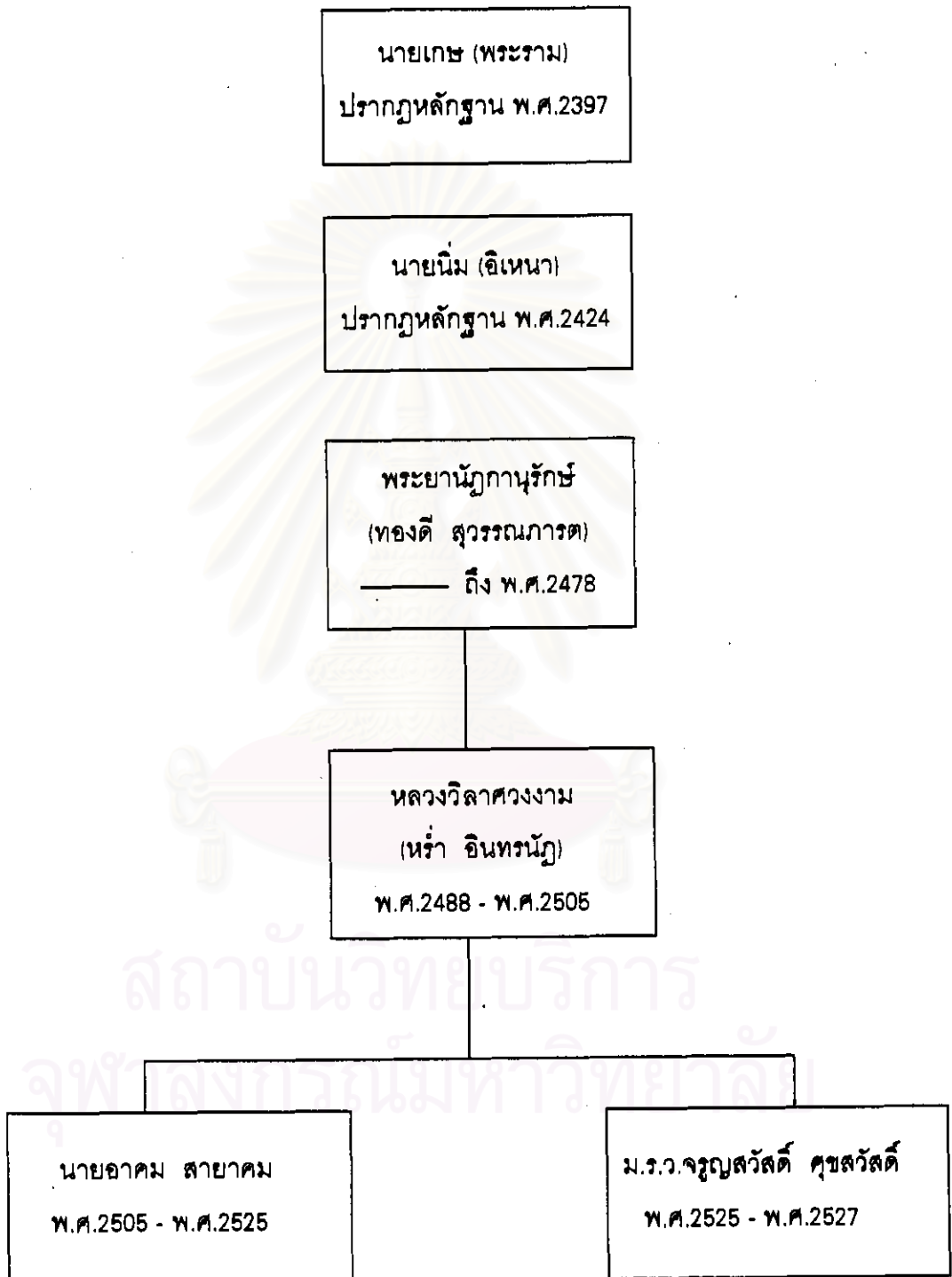
คราวดับขันชานบุคคลผู้ที่เป็นประธานในการประกอบพิธีไหว้ครู หรือขาดผู้ประกอบพิธี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอยู่ในฐานะเอกอัครราชูปถัมภ์ศิลปนาฏนิพนิต ทรงอยู่ในที่สูงสุดของศิลปวิทยาการ สามารถที่จะพระราชทานแต่งตั้งให้ครูผู้ใหญ่ที่มีคุณสมบัติครบถ้วน ให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบได้ ในการนี้กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานแต่งตั้งผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละคร ในสายพิธีหลวงขึ้นใหม่ โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ.2527 สืบมาจนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วยผู้ประกอบพิธีไหว้ครู ซึ่งเป็นศิลปินและครูอาจารย์ทางด้านนาฏยศิลป์ 5 ท่าน คือ นายธีรยุทธ ยวงศรี นายธงไชย โพรยารมย์ นายทองสุข ทองหลิม นายอุดม อังสุร และนายสมบัติ แก้วสุจริต ปัจจุบันนายธีรยุทธ ยวงศรี เกษียณอายุราชการจึงเหลือผู้ประกอบพิธีในราชการ (พิธีหลวง) เพียง 4 ท่าน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การสืบประเพณีให้ครุฑใน-ละคร (พิธีหลวง) สามารถสรุปให้เห็นได้ชัดเจน ตามแผนผัง

นี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
โปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง
วันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ.2527

นายมนตรี ตราโมท ผู้เชี่ยวชาญทางด้านดุริยางค์ไทย
กองการสังคีต กรมศิลปากร

* เป็นกรณีพิเศษ

นายธีรยุทธ ยวงศรี อาจารย์ 2 ระดับ 5
วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่

นายธงไชย โพธิ์ยามย์ นาฏศิลป์ 6 ระดับ 6
สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร

นายทองสุข ทองหลิม อาจารย์ 2 ระดับ 5
หัวหน้างานธุรการ กองการสังคีต กรมศิลปากร

นายอุดม อังศุธร อาจารย์ 2 ระดับ 5
วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร

นายสมบัติ แก้วสุจริต ผู้อำนวยการ
วิทยาลัยนาฏศิลป์นครศรีธรรมราช

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สรุปสาระสำคัญในบทที่ 3 เรื่องความสำคัญและความเป็นมาของพิธีไหว้ครูใน-ละคร
ได้ดังนี้

ความสำคัญของพิธีไหว้ครูในเรื่องความเชื่อ กล่าวได้ว่า ความเชื่อเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความศรัทธา ก่อให้เกิดขวัญและกำลังใจ หรือกล่าวให้ชัดเจน คือ เป็นจุดรวมให้เกิดพลังร่วมกันในการประกอบพิธีไหว้ครู ให้ประสบผลสำเร็จ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญสูงสุด พิธีไหว้ครูใน-ละคร ถ้าปราศจากความเชื่อแล้ว ก็มิอาจบรรลุจุดประสงค์ของการไหว้ครู คือ การแสดงความกตัญญูต่อครูอาจารย์ด้วยการบวงสรวงบูชานี้ได้ และมีอาจเป็นประเพณีที่สืบทอดปฏิบัติกันมายาวนานเช่นนี้ได้เช่นกัน

ความเชื่อ ในพิธีไหว้ครูใน-ละคร เกิดจากอิทธิพลด้านความเชื่อ 3 ประการ คือ

1. อิทธิพลความเชื่อจากความเชื่อดั้งเดิม (การนับถือผี) เป็นลักษณะที่เป็นวัฒนธรรมพื้นฐานของมนุษย์ทั่วไป เชื่อว่ามนุษย์ที่ตายแล้ว ถ้ายังไม่บังเกิดในภพใหม่ วิญญาณจะล่องลอยอยู่ทั่วไป เช่นเดียวกับครูอาจารย์ทางด้านนาฏยศิลป์ เมื่อถึงแก่กรรมวิญญาณจะวนเวียนปกปักรักษาศิษย์อยู่เสมอ ฉะนั้นเพื่อเป็นการแสดงความคารวะ และกตัญญูต่อท่าน จึงเชิญท่านให้มาร่วมในพิธีไหว้ครูใน-ละคร ดังปรากฏให้เห็นในลักษณะการถวายเครื่องเช่น สังวอย ที่เป็นของดินนาบนานาชนิด หรือของที่เชื่อว่าครูเคยชอบ เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ เป็นต้น

2. อิทธิพลความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์ จากความเชื่อที่ว่า สรรพวิชาความรู้มีกำเนิดมาจากเทพเจ้า เช่น พระอิศวรเป็นผู้ให้กำเนิดนาฏยศิลป์ พระพรหมเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งต่าง ๆ พระเป็นเจ้าองค์อื่น ๆ ก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับศาสตร์แขนงนี้ จึงเกิดลัทธินูชาเทพเจ้า พัฒนาเป็นรูปแบบการประกอบพิธีไหว้ครู การอัญเชิญเทพเจ้าให้มาสถิตในพิธีไหว้ครู เช่น การที่ผู้ประกอบพิธีสมมุติตน เป็น พระภทรตฤณีมาประกอบพิธีครอบ เป็นต้น

3. อิทธิพลความเชื่อจากพระพุทธศาสนา จากหลักธรรมในเรื่องความกตัญญู กตัญญูต่อครูอาจารย์ และสิ่งที่มีพระคุณต่อวิชาชีพของตน ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่ได้รับการปลูกฝังกันมาในหมู่ชาวนาฏยศิลป์ใน-ละครกันอย่างเคร่งครัด

อิทธิพลความเชื่อทั้ง 3 ประการ ก่อให้เกิดรูปแบบประเพณีการไหว้ครูใน-ละครที่มีลักษณะประสานกลมกลืน โดยไม่ทิ้งลักษณะเด่น ๆ ทางด้านการปฏิบัติของแต่ละความเชื่อของศาสนา ถึงแม้ว่าบางลักษณะจะมีความตรงกันข้าม เช่น ศาสนาพุทธมุ่งในหลักกรรม เน้นที่การปฏิบัติด้วยตนเองจึงจะประสบผลสำเร็จได้ ศาสนาพราหมณ์มุ่งในการปฏิบัติบูชาให้เทพเจ้าพึงพอใจจึงจะประทานผลสำเร็จให้ ในการประกอบพิธีไหว้ครู ผู้ประกอบพิธีและศิษย์ที่เข้าร่วมในพิธีเป็นพุทธศาสนิกชนเป็นส่วนใหญ่ การปฏิบัติจึงมีลักษณะสอดประสานความเชื่อทั้งหมดเข้าด้วยกัน โดยไม่ทิ้งหลักปฏิบัติสำคัญดังกล่าว อาทิ การบูชาเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์แต่ละองค์ ก่อนอื่น

ผู้ประกอบพิธีจะกล่าวประณามพระพุทธรูปในพระพุทธรูติก่อนทุกครั้ง ดังเห็นได้จากบทประณาม กล่าว นะโม 3 จบ เป็นต้น ในเรื่องของความเชื่อดั้งเดิม เห็นได้จาก การถวายเครื่องเช่นสังเวศ ครูอาจารย์ที่ล่วงลับไปแล้ว การแบ่งอาหารไปเช่นตามสี่มุม บริเวณมณฑลพิธี เพื่อให้ญาติมีปีศาจที่ไม่สามารถเข้ามาร่วมในมณฑลพิธี ได้มีโอกาสรับการพลีกรรมจากพิธีไหว้ครูนี้บ้าง

ความสำคัญของพิธีไหว้ครู จากเรื่องค่านิยม

ค่านิยม เป็นระบบความเชื่อของสังคมที่ก่อให้เกิดแบบแผน แนวปฏิบัติของสมาชิกในสังคม หรือกล่าวโดยสรุป ค่านิยม หมายถึง วัฒนธรรมที่กำหนดพฤติกรรมของศิลปินทางด้านนาฏยศิลป์ ให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน มีความเชื่อและปฏิบัติในสิ่งเดียวกัน อาทิ

1. ค่านิยมในเรื่องความกตัญญูตเวทิตา เป็นจริยธรรมที่ยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในหมู่นาฏยศิลปิน ก่อให้เกิดขั้นตอนในการประกอบพิธีไหว้ครู อาทิ การคำนับครูเมื่อเริ่มเรียน การไหว้ครูและครอบเมื่อสามารถออกแสดงได้ การไหว้ครูและครอบ ที่เรียกว่า “รับมอบ” เมื่อสามารถเป็นครูถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้อื่นได้ หรือรับความรู้ชั้นพิเศษจากครูอาจารย์ เช่น การครอบเพื่อต่อทำร่างกายพระพิราพ การครอบเพื่อให้เป็นผู้ประกอบพิธีสืบต่อจากครูท่านเดิม เป็นต้น

2. ค่านิยมในเรื่องการสำนึกในหน้าที่และรู้จักฐานะของตน หน้าที่ของแต่ละบุคคลเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าขาดความรับผิดชอบในหน้าที่ ก็ไม่อาจประสบผลสำเร็จในกิจกรรมต่าง ๆ ได้ประการหนึ่งการรู้จักฐานะของตน เป็นสิ่งที่ขัดความขัดแย้งในการปฏิบัติงานได้ กล่าวคือ ต่างฝ่ายต่างรู้ว่าฐานะของตนควรปฏิบัติอย่างไร ไม่ก้าวท้าวหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้อื่นและปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นค่านิยมที่ได้รับการปลูกฝังในหมู่นาฏยศิลปิน เห็นได้จากขั้นตอนแรกของการเรียนนาฏยศิลป์ชั้น-ละคร จะมีพิธีการคำนับครู เพื่อให้ต่างฝ่ายต่างรู้จักฐานะและสำนึกในหน้าที่ของตน ครูรู้ว่าตนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้กับศิษย์ รับศิษย์ผู้นั้นให้มาอยู่ในความดูแลรับผิดชอบของตน ศิษย์ก็รู้ฐานะของตนว่าต่อไป ตนจะยอมให้ครูสั่งสอน จะปฏิบัติต่อครูด้วยความเคารพรัก ไม่ล่วงเกินครู เป็นต้น

3. ค่านิยมในเรื่องการสร้างสามัคคี ก่อให้เกิดพลังผลักดันให้ประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติงาน และสำนึกว่าทุกคนที่อยู่รวมในอาชีพเดียวกัน เสมือนอยู่ในครอบครัวเดียวกัน มีความผูกพันรักใคร่สามัคคีกันอย่างลึกซึ้งสนิทสนม ดังปรากฏว่าในสังคมของนาฏยศิลป์ มักนิยมเรียกขาน ครูอาจารย์ว่า พ่อ แม่ แม่นามุศิษย์ด้วยกันก็นับถือระบบอาวุโส เรียกขานกันว่า พี่น้องซึ่งมีอาจเห็นได้มากนักจากสังคมอื่น ๆ

ประการหนึ่งค่านิยมในเรื่องการสร้างสามัคคี มีผลต่อพิธีไหว้ครู เพราะการประกอบพิธีมีอาจกระทำสำเร็จลุล่วงได้ ถ้าปราศจากความสามัคคีของหมู่มุศิษย์

4. ค่านิยมในเรื่องการให้อภัยซึ่งกันและกัน ปรากฏในรูปแบบการขอภัยให้อภัย หรือ สมาโทษต่อกัน เมื่อสิ้นสุดการแสดง ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งในการประกอบพิธีไหว้ครู ซึ่งนอกจาก จุดประสงค์เพื่อแสดงความกตัญญูครูด้วยการบวงสรวงบูชาแล้ว ยังเป็นการขอสมานาโทษที่ เกิดการล่วงเกินครูอาจารย์ทุกท่าน ทุกองค์ที่เกิดด้วยความตั้งใจ หรือไม่ตั้งใจก็ตาม

ค่านิยมต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งที่สร้างความเป็นนาฏศิลป์ และมีส่วนที่ทำให้ เกิดแนวทางปฏิบัติ หรือแนวคิดร่วมกัน ก่อให้เกิดรูปแบบพิธีไหว้ครูขึ้นในที่สุด

ความเป็นมาของพิธีไหว้ครูโขน-ละคร (พิธีหลวง)

พิธีหลวง หมายถึง พิธีในราชสำนักหรือในราชการที่กรมศิลปากรเป็นผู้จัดขึ้น พิธีการ ไหว้ครูโขน-ละคร ในพิธีหลวง สามารถสืบค้นได้เป็นครั้งแรก เท่าที่ปรากฏหลักฐานในพระราชพิธี ไหว้ครูละครหลวงในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2397 เป็นครั้งแรก และ สืบเนื่องต่อมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2540) แต่ก็มีปัญหาในเรื่องหลักฐาน การสืบทอดกรรมสิทธิ์ และระยะเวลาของการประกอบพิธีไหว้ครู-ครอบ ของท่านครูท่านแรก ๆ เพราะไม่มีการบันทึกไว้ จึง เป็นเพียงการอนุมานช่วงระยะเวลาได้เท่านั้น

การสืบทอดพิธีไหว้ครูโขน-ละคร (พิธีหลวง) สามารถสรุปรายละเอียดได้ดังนี้

ยุคที่ 1 (พ.ศ.2397 ถึง พ.ศ.2478) ประกอบด้วยผู้ประกอบพิธี 3 ท่าน

1. นายเกษ (พระราม) ปรากฏหลักฐานว่า เป็น ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูละครหลวงใน รัชกาลที่ 4 เมื่อ พ.ศ.2397 และสันนิษฐานว่า เป็นผู้ประกอบพิธีในรัชกาลที่ 4 ถึงต้นรัชกาลที่ 5 เรื่อง การรับมอบกรรมสิทธิ์มาจากท่านครูท่านใด ไม่ปรากฏหลักฐาน แม้การมอบกรรมสิทธิ์ให้กับ ศิษย์ท่านใดไม่ปรากฏหลักฐานเช่นกัน ปรากฏเพียงตำราไหว้ครูฉบับของท่านที่ตกทอดมาถึง พระยานัฏกานุกรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) และนายอาคม สายาคม ในที่สุด

2. นายนิม (อิเหนา) ปรากฏหลักฐานว่า เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูละครหลวง ในรัชกาล ที่ 5 เมื่อ พ.ศ.2424 และสันนิษฐานว่า จะเป็นผู้ประกอบพิธีในสมัยรัชกาลที่ 5 อีกระยะหนึ่ง และ คงจะถึงแก่กรรมในรัชกาลที่ 5 เรื่องการรับมอบกรรมสิทธิ์มาจากท่านครูท่านใด และมอบ กรรมสิทธิ์ให้กับศิษย์ผู้ใด ก็ไม่ปรากฏหลักฐานอีกเช่นกัน

3. พระยานัฏกานุกรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูให้กับกรม มหรสพ เชื่อกันว่า ท่านเป็นผู้ประกอบพิธี ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เพราะท่านมีตำแหน่งหน้าที่ เป็นครู ผู้ใหญ่ ฝ่ายพระ ได้รับสัญญาบัตร เป็น ขุน หลวง ในรัชกาลที่ 5 และในสมัยรัชกาลที่ 6 ท่าน ได้รับพระราชทาน สัญญาบัตร เป็น พระ - พระยา ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุด เจ้ากรมโขนหลวงใน

รัชกาลที่ 6 ปรากฏหลักฐานว่า ท่านเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครุโขน-ละคร และปีพาทย์ครั้งใหญ่ เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ.2457 ท่านเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครุ ในพิธีหลวงสืบมาตลอดรัชกาลที่ 6-7 จวบจนถึงแก่กรรมเมื่อต้นรัชกาลที่ 8 (พ.ศ.2478) หลักฐานการได้รับมอบกรรมสิทธิ์การประกอบพิธีมาจากท่านครูท่านใด ไม่ปรากฏหลักฐาน แต่การมอบกรรมสิทธิ์การประกอบพิธีมีหลักฐานว่า มอบให้กับหลวงวิลาศวงงาม (หรั่ง อินทรนัญ) ซึ่งเป็นผู้ประกอบพิธีที่สืบสายพิธีหลวง สืบต่อมาในยุคกรมศิลปากร หรือโรงเรียนนาฏศิลป์

ยุคที่ 2 (พ.ศ.2488 - พ.ศ.2527) ประกอบด้วยผู้ประกอบพิธี 3 ท่าน ยุคนี้กล่าวได้ว่าเป็นยุคที่นาฏศิลป์โขน-ละคร เปลี่ยนแปลงจากราชสำนักมาอยู่ในความควบคุมของกรมศิลปากร

1. หลวงวิลาศวงงาม (หรั่ง อินทรนัญ) เป็นผู้ประกอบพิธีตั้งแต่ พ.ศ.2488 ถึง พ.ศ.2505 ท่านได้รับมอบกรรมสิทธิ์จากพระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) และมอบกรรมสิทธิ์ให้กับศิษย์ 3 ท่าน คือ นายอร่าม อินทรนัญ ซึ่งเป็นบุตรชายท่านเดียว แต่มิได้เป็นผู้ประกอบพิธีในพิธีหลวง (เพราะท่านฝึกหัดยักษ์ และขณะนั้นนายอาคม สายาคม ยังมีชีวิตอยู่) นายอาคม สายาคม และ ม.ร.ว.จรรยาสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์

2. นายอาคม สายาคม เป็นผู้ประกอบพิธี ตั้งแต่ พ.ศ. 2505 ถึง พ.ศ.2525 ท่านได้รับมอบกรรมสิทธิ์จากหลวงวิลาศวงงาม (หรั่ง อินทรนัญ) ราวปี พ.ศ.2504 และเมื่อหลวงวิลาศวงงามสิ้นชีวิต นายอาคม สายาคม เป็นผู้ที่มิคุณสมบัติครบถ้วน จึงได้รับการยกย่องให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครุโขน-ละคร (พิธีหลวง) สืบมา

3. ม.ร.ว.จรรยาสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ เป็นผู้ประกอบพิธีนอกราชการ (เขลยศักดิ์) แต่ท่านเป็นผู้ที่ได้รับมอบกรรมสิทธิ์จากหลวงวิลาศวงงามท่านเดียวที่ยังมีชีวิตอยู่ในขณะนั้น จึงได้รับเชิญจากกรมศิลปากรให้เป็นผู้ประกอบพิธี ระหว่างปี พ.ศ.2525 ถึง พ.ศ.2527

ยุคที่ 3 (พ.ศ.2527 ถึงปัจจุบัน (2540)) เนื่องจากนายอาคม สายาคม สิ้นชีวิตโดยกะทันหัน โดยมีได้มอบกรรมสิทธิ์ให้กับศิษย์ท่านใด สายการประกอบพิธีไหว้ครุ พิธีหลวงที่สืบมาจากพระยานัฏกานูรักษ์จึงสิ้นสุดลง กรมศิลปากร จึงขอพระราชวินิจฉัย เรื่อง การแต่งตั้งผู้ประกอบพิธีไหว้ครุโขน-ละคร ตามหนังสือกราบบังคมทูล ที่ ศธ 0701/2050 ลงวันที่ 24 เมษายน 2527 และหนังสือที่ ศธ 0701/4394 ลงวันที่ 10 สิงหาคม 2527 เรื่อง ขอพระราชทานครอบประธานผู้ประกอบพิธีไหว้ครุโขน-ละครและพิธีต่อทำรำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพ ต่อมาถึงทรงตอบรับตามหนังสือที่ รล 0003/11669 สำนักราชเลขาธิการพระบรมมหาราชวัง ลงวันที่ 9 ตุลาคม 2527 และประกอบพระราชพิธี เมื่อวันที่พฤหัสบดี ที่ 25 ตุลาคม 2527 ผู้ที่ได้รับพระราชทานครอบและแต่งตั้งให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครุ-ครอบโขน ละคร 5 ท่าน คือ

นายธีรยุทธ ยวงศรี

นายธงไชย โภชยามย์

นายทองสุข ทองหลิม

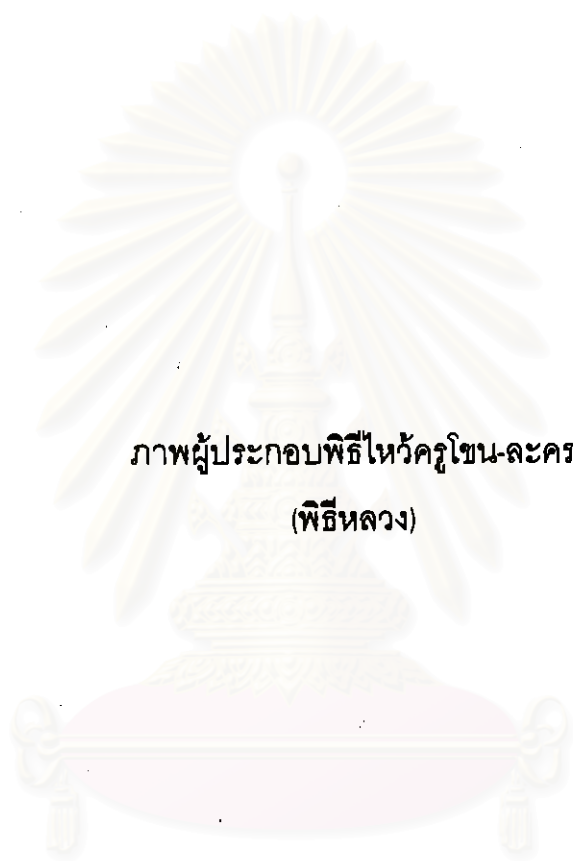
นายอุดม อังศุธร

นายสมบัติ แก้วสุจริต

นับได้ว่าเป็น ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโยน-ละคร ที่เกิดขึ้นจากการพระราชทานครอบและ
แต่งตั้งจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นการเริ่มต้น การประกอบพิธีไหว้ครูโยน-ละคร สาย
พิธีหลวงที่เกิดขึ้นใหม่ ในรัชกาลปัจจุบัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละคร
(พิธีหลวง)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพ พระยานัฏกานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต)
 ผู้ประกอบพิธี พ.ศ..... - พ.ศ.2478

สถาบันวิทยสิริเมธี
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพ ศิระษะพระภรตฤษี พระพิราพ เทริด พระตำรา ไม้เท้า เทวรูป
ของพระยานัฏกานูรักษ์ที่คณหญิงนัฏกานูรักษ์ มอบให้นายอาคม สายาคม

ภาพ เทวรูปพร้อมตู้ของพระยานัฏกานูรักษ์

ภาพ หลวงวิลาศวงงาม (หว่า อินทรนัญ)

ผู้ประกอบพิธี พ.ศ.2488 - พ.ศ.2505

สถาบันวิจัยมานุษยวิทยา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพ นายอาคม สหายคม

ผู้ประกอบพิธี พ.ศ.2505 - พ.ศ.2525

สถาบันวชิราภิจักร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพ ม.ร.ว.จรรยาวัธต์ ศุขสวัสดิ์
 ผู้ประกอบพิธี พ.ศ.2525 - พ.ศ.2527

ภาพ ผู้ประกอบพิธีทั้ง 5 ท่าน ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ครอบพระราชนิพนธ์ ให้เป็นผู้ประกอบพิธี เมื่อ พ.ศ.2527